

T. C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1260 TARİHLİ TEMETTUAT DEFTERİNE
GÖRE İNEGÖL KAZASI MERKEZİNİN SOSYO-EKONOMİK
YAPISI**

Meliha DAĞ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Muzaffer TEPEKAYA

Manisa 2007

İÇİNDEKİLER

Önsöz

I

Giriş

III

A. İnegöl Kazası Merkezinin Mahalleleri ve Nüfusu	1
Mahallelerin Nüfusu	2
B. Hane Reislerinin Meslekleri	4
1- Tarımla Uğraşan Küçük Ücretliler	6
2- İşçiler	7
3- Esnaflık ve Ticaretle İlgili Meslekler	8
a- Dokumacılığa Dair Meslekler	9
b- Dericiliğe Dair Meslekler	10
c- Satıcı ve Tüccarlar	10
d- Gıda Maddeleri Üreten ve Satan Esnaf	11
e- Diğer Mal Üreten ve Satan Esnaf	12
f- Çeşitli Hizmetleri İfa Eden Meslekler	13
4- Görevliler	14
5- Mesleği Olmayanlar	14
C. Aile Şahıs Adları ve Lakapları	15
1- Aile Adları	15
Mahallelerde Kullanılan Ailelerin Adları	16
2- Şahıs Adları	17
3- Lakaplar	18
D. Binaların Dağılımına Göre Kaza Merkezlerinin Sosyal Yapısı	20

İKİNCİ BÖLÜM

Zirai Hayat ve Hayvancılık

A. Mahallelerde Toprağın Tasarruf Şekli ve Dağılımı	22
1- Toprağın Miktarı ve Kullanım Alanları İle Mülkiyete Göre Dağılımı	22
2- Toprağın Mülkiyete Göre Dağılımı	25
3- Meslek Sahiplerine Göre Toprağın Dağılımı	29

B. Yetiştirilen Ürünler	32
C. Hayvancılık	36
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
İNEGÖL KAZASI MERKEZİNİN İKTİSADİ YAPISI	39
A. Halkın Gelir Kaynakları	39
1. Hane Reislerinin Gelir Kaynakları	39
2. Meslek Gruplarınca Elde Edilen Gelirlerin Kaynakları İtibariyle Dağılımı	42
B. Vergi	
1. Vergi Türleri	46
a. Vergi-i Mahsusa	46
Toplanan Vergi-i Mahsusa	47
b. Öşürler ve Resimler	48
2. Toplam Vergi Yüğü	51
SONUÇ	52

ÖNSÖZ

“1260 Tarihi temettuat defterine göre, İnegöl kazası merkezinin sosyo-ekonomik yapısı” başlıklı çalışmamız, Başbakanlık Osmanlı Arşivinden temin edilen ve H. 1260 yılında yapılan temettuat tahrirleri esasında hazırlanan, İnegöl kazası temettuat defterine dayanmaktadır. Bu defterde Cuma, Yenice ve Sinanbey mahallerinin kayıtları bulunmaktadır.

Çalışmamızın amacı 19. yüzyılda Hüdavendigâr Sancağına tâbi İnegöl kazası merkezine bağlı üç mahallenin sosyo-ekonomik özelliklerini ortaya çıkarmak ve bu sayede bazı değerlendirmeler yapabilmektir. Kaynak aldığımız temettuat defterinde, H. 1260/ M.1844 yılında bu üç mahallede yaşayan hane ve aile reislerinin adları, meslekleri, bir yıllık gelirleri ve devlete ödedikleri vergiler, yetiştirdikleri tarım ürünleri, sahip oldukları bina, toprak ve hayvanlar kayıtlıdır.

Söz konusu sayımlar, gelirlerin devlet tarafından toplanan vergi-i mahsusanın hane itibariyle dağılımını tespit edebilmek amacıyla yapıldığından, Temettuat Defterleri’nde genellikle hane reisleri kaydedilmiştir. Ancak, İnegöl’ün mahallelerine ait defterlerde hane reisi ile beraber o hanede sakin, meslek sahibi ve vergi mükellefi olan, genellikle hane reisinin oğlu, biraderi veya yakın akrabası olan kişilerin kayıtları da ayrıca belirtilmiştir. Diğer bir ifadeyle, hane reisi statüsü taşımadığı halde, belirli bir mesleğe, servete ve gelire sahip olan ve vergi ödeyen kişilerin kayıtları da defterlerde bulunmaktadır. Örneğin Yenice ve Cuma mahallesinde 191 hane kayıtlı olmasına rağmen 199 kişinin kaydı bulunmaktadır. Bu 199 kişi ayrı olarak vergilendirilmiş kişilerdir. Bunun dışında yine haneler içinde birkaç kişinin aynı hane içinde kaydedilmesine rağmen ayrı olarak vergiye tabi tutulmamış kişiler de mevcuttur. Bundan dolayı çalışmamızın büyük kısmında hane sayısı esas alınmıştır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, ilk olarak İnegöl isminin adı ve manasından başlayarak kuruluşu, Türk hakimiyetine girmeden önceki dönemleri, Osmanlı idaresine girişi hakkında kısa bir tarihe yer verilmiştir. Ayrıca Temettuat tahrirlerinin kapsam ve önemi de yine bu bölümde izah edilmiştir.

Birinci bölümde, İnegöl Kazası merkezinin sosyal durumu incelenmiştir. Kaza merkezinin demografik durumu, kaza merkezinde yaşayan halkın meslekleri, binaların dağılımı ve yörede kullanılan şahıs-aile adları ile lakaplar üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, Temettuat defterlerinde mevcut verilerin yardımıyla kaza merkezinin tarımsal yapısı incelenmiştir. Bu bölümde, tarımsal yapı, toprağın tasarruf şekli ile dağılımı, yetiştirilen ürünler ve hayvancılık temelinde ele alınarak, belirtilmeye çalışılmıştır:

Üçüncü bölümde ise, kazanın iktisadi yapısı konu alınmıştır. Halkın geçimlerini temin ettikleri gelir kaynakları ve gelirin dağılımı; halktan toplanan verginin türleri ve toplam vergi yükü incelenerek, kazanın iktisadi yapısı açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmalarımız sırasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Muzaffer Tepekaya'ya teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Meliha DAĞ

Manisa 2007

GİRİŞ

A- İNEGÖL KAZASININ TARİHÇESİ

1- İnegöl'ün Adı ve Manası

İnegöl isminin nereden geldiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. İsmi menşei hakkında bilgiler genel olarak İnegöl isminin Rumca'dan veya Türkçe'den geldiği hususundadır. İnegöl ismindeki "İne" veya "Eyne"nin eski Türkçe İni'den bozma ve Anadolu ağzına uydurulmuş olan, "küçük" anlamında kullanıldığı savunulmaktadır. "İni"nin yaşça küçük kardeş anlamında daha çok kocanın küçük erkek kardeşi için kullanıldığı bilinmektedir¹. Bu durum İnegöl'ün Küçük Göl anlamında kullanılma ihtimalini ortaya çıkarır.

İne kelimesi Osmanlı devrinde, özellikle şehir adlarının başına getirilerek kullanılmaktaydı. İnegöl'ün bulunduğu Bursa dolaylarında İznik, Uluabat gölleri bulunmaktaydı.

İnegöl bir göl kenarında değildir. Fakat göllerin suyunu veren, ırmakların başındadır. Osmanlı devrinde aynı addan birkaç yer varsa; bunlardan, ekonomik, sosyal veya coğrafi olarak başta olması gerekenin başına "İne" kelimesi getirilerek bu yerler birbirinden ayırt edilmekteydi. (Bolu ve İnebolu) örneğinde olduğu gibi İnebolu'nun deniz kenarında olmasından dolayı Bolu'dan ayırt edilebilmesi amacıyla başına İne kelimesi getirilmiştir.

Kazanın bütün suları şehrin yakınında bulunan dağlardan inip, Hamzabey Boğazı'nda toplanıyordu. İşte bundan dolayı İnegöl adı verilmiştir. Kısacası İnegöl'ün manası; Subaşı veya Gölbaşı demektir.²

Yine Osmanlı döneminde, refah, huzurlu, mamur, yahut konumu itibariyle ayrıcalığı olan şehir veya yerlerin adlarının başına "ine" kelimesi getirilerek vurgu yapılmıştır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde ise; şöyle açıklama yapılır: İnegöl

¹ Yavuz Sarıtaş, Tapu Tahrir Defterlerine Göre XV ve XVI.Yüzyıl İnegöl (Sarigöl),Uludağ Üniversitesi Tarih Bölümü Lisans Tezi, Bursa 1995, s.9.

² Turgut Can Mamaş, **İnegöl** (Tarihi, Coğrafi, İktisadi, İctimai-Sıhhi ve kültür durumları), Bursa, 1947, s. 19.

“Ezinegöl’den türeme bir isimdir. Bu şehir fethedildiğinde Ezine Günü yani Cuma günü imiş. Türkler bu isimdeki “EZ” harfini kaldırarak İnegöl derler. Hala bu diyarlarda camilere “inedami” yani Cuma Camii derler. Önceleri göl kenarında Cuma kılındığı için de inegöl derler.³

Bugün Manisa ili sınırları dahilinde bulunan Sarıgöl’e de İnegöl denilirdi. İdari taksimatta yapılan değişikliklerle İnegöl adı 1938 yılında Sarıgöl olarak değiştirilmiştir. Bursa İnegölü’yle karıştırılma ihtimaline karşı değiştirilmiş olabileceğini düşündüğümüz Sarıgöl hakkında bir de Bursa İnegöl’ünü de ilgilendiren bir efsane dikkati çekmektedir. Halk arasında anlatılan ve doğruluğuna inanılan bir rivayete göre Osmanlı Hükümdarlarından Yıldırım Bayezid Han bölge fethi esnasında, Topuzlu mevki olarak bilinen yerden şehri izlerken komutanlarından “Hünkarım burası neresidir ?” sorusu gelmesi üzerine: “Han! burası tıpkı İnegöl (Bursa). Attan in de, öyle bir dolaş iyice gör” cevabını verir.⁴

İnegöl isim kaynağı için; efsanelere dayanılarak farklı yorum ve değerlendirmeler de halk arasında anlatılır.⁵

2- İlk ve Ortaçağlarda İnegöl

İnegöl’de yapılan Arkeolojik kazılarda, çıkarılan tarihi eserlerden İnegöl ve civarında M.Ö. 3000 yılından itibaren yerleşme olduğu anlaşılmaktadır.

Bölge M.Ö. 2000-1900 yılları arasında Anadolu’ya ilk gelen Etiler’in (Hititler) hakimiyetinde kalmıştır. 5000 yıl önce yerleşim olduğu anlaşılan bu topraklarda sırasıyla; Lidyalılar, Persler, Bitinyalılar yaşamışlardır. Bölge M.Ö. II. yy’ın sonlarında Bergama Krallığı ile beraber Romalılar’ın hakimiyetine girmiştir. M.Ö. 395 yılında Roma İmparatorluğu’nun ikiye ayrılmasıyla, bölge Doğu Roma İmparatorluğu’na kalmış, daha sonra da Bizans İmparatorluğu’na geçmiştir. Bizans döneminde kuzeyden Got’lar ve Hunlar’ın, güneyden de Araplar’ın akınları sonucu bölge uzun süre çeşitli devletlerin hakimiyeti altında kalmıştır.⁶

³ www.inegol.gov.tr 08.05.2007

⁴ Sarıgöl Tanıtım Rehberi, Sarıgöl Belediyesi Yayınları “Sarıgöl 1997”, s.1.

⁵ www.inegol.gov.tr

⁶ www.inegol.gov.tr

3- Türkler Zamanında İnegöl

Uzun süre Bizanslıların elinde kalan bölge Anadolu Selçuklu devletinin kurucusu Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın (1075-1081) İznik'i alarak, başkent yapmasıyla da Anadolu Selçuklular'ın hakimiyetine girer. Türkler çok kısa zamanda Orta ve Batı Anadolu'nun hakimi olurlar. Doğuya doğru fetihler yapmak amacıyla yola çıkan I. Kılıçarslan Malatya kuşatmasını sürdürürken, Haçlılar Anadolu'ya geçerek İznik'i kuşatırlar. Yapılan savaşlar sonunda İznik, Bursa ve çevresi 1097 yılında Bizanslılar'a bırakılır. Anadolu Selçuklular'ı İznik, Bursa ve çevresini tekrar alarak Çanakkale Boğazı'na kadar ilerlerler. Güçlenen Bizans kuvvetleri Türkler'i bir daha İç Anadolu'ya çekilmek zorunda bırakırlar. Batı Anadolu tekrar Bizanslılar'ın eline geçer (1143)⁷.

Şehir Bizans döneminde tekfurluk merkezidir. Bu zamanki adı da Angele Komadır.⁸

4-İnegöl'ün Osmanlı Hakimiyetine Girişi

Osman Bey'in komşuları olan Rum Beylerinin en kuvvetlisi aynı zamanda en tehlikelisi Angele Koma tekfuru idi. Hatta aşiret beyi Samsa Çavuş bunun şerrinden, bulunduğu yeri bırakarak Mudurnu taraflarına çekilmişti.⁹ İnegöl tekfuru Osmanbey'in güçlenmesinden rahatsızlık duyuyor ve hatta komşu tekfurları Osman Bey'e karşı kışkırtıyordu. Aynı zamanda İnegöl tekfuru Osmanbey'e bağlı Türk kabilelerine bir takım zararlar da veriyordu. Bunun üzerine İnegöl zaptına karar veren (M.1284) Osman Bey bir miktar kuvvet ile kaleyi almak için yola çıktı.¹⁰ Fakat başarılı olamadı. Bundan sonra yine İnegöl Bey'i ve müttefiki olan Karacahisar Bey'i ile Domaniç civarında çarpışan Osman Bey bu defa kazandı (M.1288-1289). Osman Bey bundan sonra Turgut Alp'i göndererek İnegöl kalesini muhasara ettirdi ve arkasından da kendisi gelerek

⁷ www.İnegöl.gov.tr.

⁸ Mamaş, a.g.e., s. 15.

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.I, Ankara 1961, s.107.

¹⁰ **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, c.10, İstanbul 1989, s.139.

burasını da aldı. Aşıkpaşaoğlu ve Neşri ardı ardına yapılan bu fetihlerin H. (699-700), M. (1299-1300) tarihlerinde yapıldığını belirtir.¹¹

Artık Osman Bey'in İmparatorluk yolunda topraklarını batıya ve kuzeye doğru genişletebilmesi için önemli hiçbir engel kalmamış, Bursa yolu açılmıştır. Bundan sonra Osman Bey devlet kuruluşlarının düzenlenmesi amacıyla yaptığı çalışmalarda İnegöl ve dolaylarının yönetimini değerli silah arkadaşı Turgut Alp'e verdi.¹²

İlk Osmanlı kaynaklarında, (H.701/M.1302) yılına ait ilk idari teşkilatın izlerine rastlamaktayız. Bu yılda Osmangazi, yeni fethedip, imar ettiği Yenişehir'i merkez edinip, bazı yerlere tayinler yapmıştı. Kemalpaşazade de daha belirgin gördüğümüz şu tayinleri şöyle gösterebiliriz.¹³

1. Bağ Sancağı: Yenişehir
2. Karacahisar Sancağı: Orhan Gazi
3. İnönü nahiyesi Subaşılığı: Gündüz ALP
4. İnegöl Eyaleti: Turgut ALP
5. Eskişehir Eyaleti: Aygud ALP
6. Yarhisar (Şehir ve Diyarı): Hasan ALP

Ş. Sami, İnegöl'den şöyle bahseder: "Hüdavendigar (Bursa) Vilayeti'nin Ertuğrul Sancağı'nda kaza merkezi olup, Merkezi Liva olan Bilecik'in 38 km batı güneyinde ve Bursa'nın 45 km doğu güneyinde, Uludağ'ın etekleriyle muhat bir ovanın içinde vakidir. Bağ, bahçe ve çemenleri çok, havası ve suyu pek latiftir. 5000 kadar ahali olup, yalnız 200 kadarı Rum ve kalanı Türk ve Müslümandır. Kasaba'nın içinde Yıldırım Sultan Beyazıt Han'ın yapısı olan Cuma Camii şerifiyle İshak Paşa ve Kasım Efendi Camileri mamur olup İshak Paşa Camiinin ittisalinde 15 odalı bir medrese vardır. Derunu kasabada alaca, bez ve çarşaf imaline mahsus 23 tezgah vardır. İnegöl Kazası Yenice ve Domaniç Nahiyeleriyle beraber 105 köyden mürekkep olup arazisi Uludağ'ın Batı-Kuzey eteklerinden ve bunların arasındaki oviden ibarettir. Mezkur ova cenuptan 4 saat şimale doğru 4

¹¹ Aşıkpaşaoğlu Tarihi, İstanbul 1992, s. 24. Mehmet Neşri, Neşri Tarihi, c.2 Ankara 1984, s.180.

¹² Uzunçarşılı, a.g.e., s. 107.

¹³ İbn-i Kemal, Teravih-i Ali Osman, I, (yay. Şerafettin Turan), Ankara 1971, s. 139.

saat tulünde ve şarktan garba iki saat genişliğinde olarak ortasından akarak Sakarya'ya dökülen Göksu Nehri ile buna tâbi olan pek çok çay ve derelerle sulanmakla pek münbit ve mahsuldardır. Dağlarda dahi ormanları çok olup ak, kara ve sarıçamlar ile gürgen, kayın, meşe vs. ağaçları bulunur. Hayli kereste ve odun kesilir. Bu ormanlarda 12 su hızarı vardır. Mahsulatı, hububatı mütenevvie ile meyve, sebzelerin envaindan ve ipek kozasından ibarettir. Kazanın ahalisi 24.437 kişi olup, kısmı azami İslam'dır. Derunu kazada 90 cami ve mescid, 4 kilise, 3 medrese, 90 sıbyan mektebi, 8 han, 341 dükkan 4 hamam mevcuttur. Merkezi kazadan 2,5 saat mesafeden meşhur çitli maden suyu çıkar. Dağlar arasında merkezi kazadan 5 saat mesafede Oylat ismiyle bir kaplıca bulunup suyu çok ve hamamı muntazamdır.”¹⁴

İnegöl 16. y.y' da Hüdavendigâr Sancağı'nın bir nahiyesidir.¹⁵ H.1273 yılı devlet salnamesine göre de İnegöl Hüdavendigâr Sancağı'nın bir nahiyesidir.¹⁶

İnegöl Türk idaresine geçtikten sonra uzun zaman nahiye olarak kalmıştır. Kaza teşkilatı ancak (H. 1282) M. 1865 senesinde görülen lüzum üzerine yapılmıştır. O zamandan beri muhtelif devirlerde Bilecik ve bazen de Bursa'ya bağlı kalmıştır.¹⁷

5-Coğrafi Durum

H.1310 Bursa Vilayeti salnamesine göre İnegöl Kazası Ertuğrul Sancağı'na bağlı olup, kuzeyde Yenişehir, doğuda Bilecik kazaları, batıda Bursa, ve güneyde Kütahya Sancakları'yla çevrilidir. Kaza merkezine merbut 71 köy ile Domaniç ve Yenice Nahiyeleri'ne şamil olduğu cihetle dahil kazada 110 köy bulunur. İnegöl Kazası merkez kazadır. Kasaba merkezinde 7 cami-i şerif, 2 mescid, 1 medrese, 1 müvakkıthane, 5 ipek fabrikası, bir bedesten, 2 hamam, 7 fırın, 13 tabakhane, 30 kahvehane, 20 mağaza, 305 dükkan ve 1374 hane ile bir telgrafname ve bir hükümet konağı vardır.¹⁸

¹⁴ Şemseddin Sami, **Kamusul'âlâm**, c.2, İstanbul 1888 (1306), s. 1172.

¹⁵ Tuncer Baykara, **Anadolunun Tarihi Coğrafyasına Giriş**, (Anadolu'nun İdari Taksimatı), Ankara 1988, s. 184.

¹⁶ A.g.e., s. 232.

¹⁷ Mamaş, a.g.e., s. 24.

¹⁸ Bursa Vilayeti Salnamesi, Sene 1310, s.385-386.

İnegöl; bugün ise Bursa'nın 45 km doğusunda en zengin ve kalabalık kazalarından biridir.

Kuzeyinde Yenişehir, batısında Bursa, güneyinde Orhaneli, Tavşanlı, doğusunda Bozöyük kazalarıyla çevrilmiştir. Büyüklüğü 2190 km² dir.

İnegöl ovası kuzeyde Küpelitepe (558 m) ve Karadoğu Tepesi (534 m) ile Yenişehir arasından ayrılmaktadır. Doğusunda Ağı Dağı (1030 m), batısında Uludağ ve güneyinde ise Uludağ uzantısı olan Domaniç Dağı (1749 m) ile çevrelenmiştir.

İnegöl'ün güneyindeki Uludağ'ın eteklerinden, batıdaki Mezit köyüne kadar çam ormanlarıyla kaplı birçok yayla bulunmaktadır. Bunlar; Taraklı, Bataklı, Arapoturağı, Alaçam, Eğrelti, Yanaklı, Paşaçayırı, Boğazova, Çiçek, Ardıçlı, Paşaaalan, Gökgeliş, Sarıçayır ve Arpalık yaylalarıdır.

104 bin 447 hektarlık yüzölçümüne sahip olan ilçede, orman alanı bakımından ülke ortalamasının üzerinde bir yere sahiptir. Ormanlar, genellikle yükseltinin fazla olduğu güneydoğu, güney ve güneybatı yönlerinde ilçeyi çevrelemektedir. Toplam arazinin 46 bin 840 hektarı (% 45'i) orman alanı olup, 57 bin 637 hektarlık alanı ise ormansızdır. Ormanlık alanın % 70'i koru, % 30'u ise baltalık vafına sahiptir.¹⁹

B-TEMETTUAT TAHRİRLERİ

Her devlet harcamalar yapmak ve bu harcamaları finanse edecek kaynakları bulmak zorundadır. Bunun için, Osmanlı devleti de kaynaklarını bilme amacıyla sayımlar yapıyordu.²⁰

Osmanlı dönemine ait sayısal verileri yansıtan materyallerin büyük bir kısmını, vergi tabanının belirlenmesine yönelik sayım sonuçlarını içeren defterler meydana getirmektedir. Bu bağlamda hazırlanmış defterlerin en kapsamlıları, tahrir defterleridir. İdari ve mali sistemin temel unsurlarından birisi olan tahrir uygulaması ile Osmanlı Devleti'nin yönetimine geçen her bölgenin nüfus ve arazileri mutlaka kayıt edilerek hasılat, ürünler ve vergi gelirleri belirlenir; böylece tımar sisteminin oluşturulup, uygulanmasına geçilerek o bölge, Osmanlı

¹⁹ www.İnegöl.gov.tr

²⁰ Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul 1988, s.164

Devleti'nin bir liva veya vilayeti haline getirilirdi. Şehir, kasaba, nahiye, köy,mezra ,çiftlik yerleşim merkezleri, burada oturan bütün vergi mükellefleri, ziraat sahaları, ürünler ve bunlardan alınan vergiler belirlenerek, istatistik kütük defterleri şeklinde nitelenen tahrir defterleri hazırlanırdı. Zaman içinde vergi gelirlerinin artması ve azalması gibi nedenlerle meydana gelebilecek değişiklikleri belirlemek için tahrirler tekrar düzenlenirdi. Genellikle padişahlar değişikçe veya on, otuz, kırk yıllık aralıklarla yeni tahrirler yapılırdı. Bu yeni defterlere Defter-i Cedide, eskilerine ise Defter-i Atik veya Defter-i Köhne denilirdi. Osmanlı klasik döneminin bir ürünü olan ve XV-XVI yüzyılları kapsayan ancak XVII. Yüzyılda da bazı örneklerini gördüğümüz tahrir defterleri, aslında 16. yüzyıl sonrasında ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu yüzyıldan sonra, Osmanlı tarihinin geri kalan dönemleri için bu kapsamda başka bir kaynak söz konusu değildir. 19. yüzyılda karşımıza çıkan, ancak sınırlı zaman kesitlerinde, nüfus ve ekonomik kaynakları tespiti yönelik sayım girişimleri sonuçlarını içeren temettuat defterleri, nispeten zengin içeriğiyle bazı açılardan tahrir defterlerindeki verilerle karşılaştırılabilir niteliği ile dikkati çekmektedir.²¹ Tahrir defterlerinden çıkarılan bilgilerden çok daha fazlasını bu defterlerde bulmak mümkündür. Hemen aynı tarihlerde imparatorlukta nüfus sayımları da yapıldığından nüfusun tespiti bakımından nüfus defterleri derecesinde değilse de hüviyetleri itibariyle bu defterler, çok daha teferruatlı bilgi ihtiva ettiklerinden daha iyi sonuçlar çıkarmak mümkündür.²²

Temettuat defterlerinde esası oluşturan temettuat vergisi, herkesten kazancına uygun olarak alınan bir vergidir. Tüccar ve esnafın yıllık kazançları, tahmin ve taktir edildikten sonra başlangıçta yüzde üç oranında alınmış 1878 de yüzde dörde çıkarılmıştır. Verginin içeriğini anlamak için vergiyi iki dönem halinde incelemek gerekir. Verginin esası, H.1241/M.1825 tarihinde sultan II. Mahmut zamanında koyulan intisap rüsumudur. İntisap rüsumu, şehriyye-i dekakin, yevmiye-i dekakin adıyla anılan vergilerle; bütün yiyecek, içecek , giyecek ve diğer gelir kaynaklarından alınan vergilerdir. 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile intisap rüsumunun kaldırılması düşünülmüş ve H.1255/M.1839 tarihli nizamname ile tekalif-i örfiyyenin; herkesin emlak, arazi ve hayvanlarına, esnafla,

²¹ Mine Akkuş, Temettuat Defterlerine göre Cumalıkızık Köyü, **Bursa Araştırmaları**, Bursa 2004, s.8

²² Mübühat S. Kütükoğlu, “ Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, **Belleten**, LIX/225 (1995), s.395.

tüccarın senelik kazancına birer değer biçerek ve binde hesabına göre oranı belirleyerek vergiyi alması kararlaştırılmıştır. Böylece senelik kazanç miktarı ilk defa Tanzimat Fermanı ile belirlenmiş ve toplanmaya başlanmıştır. Fakat senelik kazanç üzerine ayrı bir vergi koyulmayıp, herkesin emlak, arazi, enval ve hayvanatı ile senelik kazancı için birer değer biçilerek, oluşturulan kişisel servet üzerine bir sınır ve vergi koyulmuştur. Tanzimat ile, ilk defa bina ve arazi ile kazanç üzerine vergi getirilmiş oldu.²³

Temettuat defterleri hakkında verdiğimiz bu genel bilgilerden sonra, bu defterlerin içerik ve kapsamalarını da bilgilerinize sunmakta yarar görüyoruz.

Temettuat defterleri, ait olduğu bölgenin tahririn yapıldığı döneme ilişkin ihtiva ettiği kıymetli bilgiler ile, bölgenin sosyo-ekonomik yapısını anlamamızı sağlayacak özellikleri bünyesinde taşımaktadır. Tefvik Güran'ın ifade ettiği üzere, “Temettuat tahrirleri, 19. yüzyıl Osmanlı İktisadi ve Sosyal tarihi araştırmaları için kapsam ve bilgi zenginliği itibariyle bir benzeri bulunmayan tek kaynak durumunda”²⁴ olma niteliğine sahiptir. Bu defterlerin çeşitli bölgelere ait olanlarının bir bütün halinde incelenmesiyle, Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihinin bu dönemi bir çok yönüyle aydınlığa kavuşacaktır.²⁵

İncelemiş olduğumuz temettuat defterinde mekeze bağlı üç mahalle ele alınmıştır. Bu mahallelerinin adı Cuma ve Yenice ve Sinanbey Mahalleleridir.

Özellikle XIX. y.y ortalarında bölgelerin tarımsal yapısını yansıtan geniş ve zengin malumat ile defterler, bölgelerin tarımsal özelliklerini incelemede ve ortaya çıkarmada temel bir kaynak özelliği taşımaktadır. Defterde yer alan bilgiler sayesinde mahallelerde ki toplam arazi miktarını, bu arazilerde yapılan tarımsal faaliyetleri, ziraatı yapılan ve yapılmayan tarla miktarını ve yetiştirilen ürün çeşitlerini tespit edebilmekteyiz. Ayrıca ortağa verilen tarlalarla ilgili kayıtlardan ortakçılık usulünün işleyişi ve bölgede yaygınlığı hakkında detaylı bilgilere ulaşmak mümkündür.

²³ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü 3**, İstanbul 1983, s.453.

²⁴ Tefvik Güran, “19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, **Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**, Ankara 2000, s.79.

²⁵ Kütükoğlu, a.g.m., s.396.

Defterde, mahallelerde yaşıyan kişilerin meslekleri hakkında da bilgi sahibi olmaktadır. Bu bilgiler ışığında merkezdeki bu iki mahallenin sosyal ve iktisadi durumunu ortaya koyabiliriz. Mesleklerle ilgili kayıtların değerlendirilmesi ile ilgili, mahallelerdeki meslek çeşitliliği, kişilerin meslek gelirlerinden hareketle de çeşitli mesleklerden elde edilen gelirleri, toplam meslek geliri içindeki nisbi önemleri, nüfusun daha çok hangi meslek dallarında yoğunlaştığı, dolayısıyla da, o mahallede gelişmiş olan meslek kollarının neler olduğu vb. konularında araştırmalar yapılabilmektedir.

Defterlerde kaydı bulunan şahısların, aile- şahıs adları ve lakapları da belirtilmiştir. Mahallede kullanılan aile adları incelendiğinde, hangi sülalelerin yaygın olduğu ve aileler arasında akrabalık bağı tespit edilebilmektedir. Şahıs isimlerinin de tamamı tetkik edildiğinde, hangilerinin daha fazla kullanıldığı bilgisine ulaşılmaktadır. Lakabı bulunan kişilerin sosyal statüleri hakkında fikir edinilmekte bazı lakaplardan ise, kişilerin yöreye nerden geldiği anlaşılmaktadır.

Defterlerde iki mahallenin nüfus özellikleri açısından da değerli bilgiler sunulmaktadır. Defterlerdeki bilgilere göre, İnegöl'e bağlı Yenice ve Cuma Mahalleleri'nde gayri müslim nüfus yoktur. Sinanbey Mahallesi'nde ise Kıptiler yaşamaktadır. Temettuat defterlerinden mahallelerdeki nüfus miktarları hakkında değerli bilgiler çıkarmaktayız.

Defterlerde kişilerin kaynağı belli olan ve olmayan bütün gelirleri kaydedilmektedir. Bu kayıtlardan kişilerin çeşitli kaynaklardan elde ettikleri gelirleri ve gelir kaynaklarının toplam gelir içindeki payları tespit edilebilmektedir. Ayrıca, çeşitli meslek gruplarında faaliyet gösteren kişilerin ortalama yıllık gelirleri ve toplam gelirin meslek grupları arasında dağılımı, temettuat defterlerindeki veriler ışığında ortaya çıkarılabilmektedir. Bu itibarla temettuat defterlerinde mahallelerdeki tüm ekonomik girdiler bulunmaktadır. Kişilerin toplam servetlerini meydana getiren sahip oldukları maddi değerler de defterde ayrı ayrı gösterilmiştir. Ailelerin sahip oldukları nakitlerden tarlalara, gayrimenkullerden hayvanlara kadar çeşitli servetler defterlere kaydedilmiştir. Kişiler ve sosyal gruplar arasında servet dağılımı ve farklılaşması konusunda yapılacak araştırmalar için de defterlerde ayrıntılı bilgi bulunmaktadır.

İncelemiş olduğumuz temettuat defterlerinde halktan toplanan vergilerin türleri ve miktarları ayrıntılı olarak yazılmıştır. Şahısların devlete ödedikleri öşür, vergi-i mahsusa miktarından hareketle fert ve yerleşim birimleri üzerinde verginin dağılımı, toplam vergi yükü, vergi türlerinin toplam vergi içindeki payları konularında araştırma yapmak mümkün olmaktadır. Ayrıca, şahısların ödedikleri vergilerin gelirlerine oranından da, vergi dağılımının kişiler arasında adaletli olup olmadığı anlaşılabilir.

Netice itibariyle; temettuat defterleri, 19. yüzyıl ortaları, sosyal ve iktisadi tarih araştırmaları için zengin ve ayrıntılı bilgiler sunan bir kaynaktır. Temettuat defterleri çerçevesinde yapılacak bir araştırmada ilgili bölgenin sosyal ve iktisadi yapısı bir çok yönüyle aydınlığa kavuşturulabilecektir.

A.İnegöl Kazası Merkezinin Mahalleleri ve Nüfusu

Osmanlı şehrinde mahalle, karşılıklı olarak birbirini tanıyan ve birbirlerinin davranışlarından sorumlu olan, belirli bir dayanışma anlayışına sahip insanların meydana getirdiği sosyal bir birimdir.²⁶ Her mahalle, kendine özgü töresi ve yaşam biçimi olan ayrı bir topluluktur. Mahallede yaşayanlar ortak din, ekonomik yaşam yada kendilerini komşularından ayıran başka unsurlarla birbirine bağlıydılar.²⁷ Osmanlı şehirlerinde Müslimler ile gayri Müslimlerin; gayri Müslimlerin de kendi aralarında etnik yapılarına göre ayrı ayrı mahallelerde toplandığını görmekteyiz²⁸.

Mahallelerde ibadet yeri (cami, mescit) yada Pazar yeri topluluğun merkezini oluşturur. Burası gerektiği zaman bütün mahallelinin ortaklaşa çabalarıyla büyütülebilirdi. Mahalleler şehir yaşamının fiziksel merkezi olduğu kadar belirli bir millet, lonca yada tarikatın bir birimiydi. Genellikle kendi çeşmesine, okuluna, cami yada kilisesine sahipti.²⁹

Osmanlı şehrinde mahallenin toplumsal merkezini oluşturan cami ve mescitlerden hareketle, mahalle aynı mescitte ibadet eden kişilerin, o mescidin çevresinde, aileleriyle birlikte yerleştikleri evlerden meydana gelen şehir kesimi olarak tanımlanabilir.³⁰

H. 1260-61/ M. 1844-45 tarihli temettuat defterine göre İnegöl kazası merkezinde üç mahalle bulunmaktadır. Bu mahalleler Yenice Mahallesi, Cuma Mahallesi, ve Sinanbey Mahallesi'dir. Defterde Yenice Mahallesi'ne 90 hane, Cuma Mahallesi'ne 101 hane ve son olarak Sinanbey Mahallesi'ne 19 hane kayıtlıdır. Yenice ve Cuma Mahallelerinde müslüman aileler yaşamaktadır.

Sinanbey mahallesinde ise Kıptiler³¹ yaşamaktadır. Sinanbey

²⁶ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki (Mahalle) nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", **Osmanlı Araştırmaları**, IV (1984), s.69,78.

²⁷ Stanford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.II, İstanbul 1994, s.228.

²⁸ Ergenç, a.g.m, s.71.

²⁹ Shaw, a.g.e, s.228.

³⁰ Ergenç, a.g.m, s.69,73

³¹ "Kıbt, Mısır'ın eski yerli halkına verilen bir isimdir. Arapların Mısır hristiyanlarına verdikleri isme de kıbti denilmektedir. Arap milletlerine göre, bu kelime Hz Nuh'un soyundan geldiği rivayet

Mahallesi'ndeki Kıptilerin tamamının müslüman adları taşıdığı görülmektedir.³² Fakat, gayrimüslim Kıptiler arasında müslüman adı alanların fazlalığı yüzünden ve ayrıca defterde haraç ve ispençlerin belirtilmemiş olmasından biz bunların müslim veya gayrimüslim olup olmadıklarını tespit edemiyoruz.³³ Bu üç mahalle arasında en fazla hane sayısına sahip olan Cuma Mahallesi'dir. Kıptilerin yaşadığı Sinanbey Mahallesi ise Yenice ve Cuma Mahallelerine göre oldukça az hane sayısına sahiptir.

Mahallelerin Nüfusu

Osmanlı devleti nüfus sayımına büyük önem vermiş ve bunu asırlarca Mtoprak yazımı dolayısıyla yapmıştır. Bundan dolayı, nüfusun tespitini arşivlerde bulunan ve toprak yazımını gösteren defterlerden tahmin ile bulabilmekteyiz.³⁴ Bu defterler XV. ve XVI. yüzyıllarda fazla miktarlarda olan tapu defterleri, XVII. yüzyılda avarız defterleri ve XIX.yüzyılın ilk yarısı hakkında bize bilgi veren temettuat defterleridir.³⁵ Osmanlı devletinin kuruluşundan itibaren “memleket tahriri” adı altına yapılan bu yazım ve sayımlardaki temel amaç asker ve vergi toplamaktır.³⁶

Temettuat defterlerinde, İnegöl kazasından alınan temettuat vergisi, hane tabanına göre belirlenmiştir. İnegöl kazası merkezinin yaklaşık nüfusunu; defterde yer alan bilgilere, hane verilerine dayanarak ve haneleri beş ile çarparak saptadık. Kayıtlara göre Yenice mahallesinde 90 hane ile Cuma mahallesinde 101 hane, Sinanbey mahallesinde ise 19 hane bulunmaktadır. Buna göre Yenice mahallesinin yaklaşık nüfusu 450 kişi, Cuma mahallesinin 505 kişi, ve son olarak

edilen eski Mısır kralı Kıbt'ın isminden gelmektedir.Ortaçağda bile Çingenelerin Mısırdan geldikleri kabul edilerek Onlara kıpti denmiştir”. İsmail Altınöz, Osmanlı toplum yapısı içinde çingeneler, **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara 2002, s.423. Kıpti kelimesi Osmanlılar tarafından da kullanılmıştır. Belgelerde ‘çingane’ veya çoğul şekliye ‘çingeniyan’ yahut ‘kıpti’ veya çoğul haliyle ‘kıptiyan’ ve ‘kıpti taifesi’ olarak geçmektedir. A.g.m s.424

³²Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maliye Varidat Muhasebesi, Temettuat Defterleri Tasnifi (ML.VRD.TMT), nr.6 s.1-10

³³ Osmanlı devletinde cizye sadece gayri müslimlerden alınan bir vergi olmasına karşın, kıptilerin müslim ve gayri müslimlerinden miktarları farklı tutulmak suretiyle de cizye alınmıştır. Bu da çingenelerin din kisvesi altına girerek müslüman olduklarını söylemelerine rağmen bunun devletçe kabul görmediğini göstermektedir. Altınöz,a.g.m, s.431

³⁴ Enver Ziya karal, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara 1943, s.6

³⁵ Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul 1988, s.135

³⁶ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik yapısı**, Ankara 1997, s.44

Sinanbey mahallesinin 95 kişidir. Bu verilere dayanarak İnegöl kazası merkezinin 1845 yılında yaklaşık nüfusunun 1050 kişi olduğu sonucuna varıyoruz³⁷. Bu üç mahallede en kalabalık olan Cuma mahallesidir. Yenice ve Cuma mahallelerindeki toplam müslüman nüfus 955 kişidir. Kıpti nüfus toplam nüfusun % 9'luk kısmını oluşturmakta %91 ini ise müslüman aileler oluşturmaktadır. Bu mahalleler günümüzde aynı isimle söylenmektedir.³⁸

Bilindiği üzere 1831 nüfus sayımı diğer sayımlardan farklı olarak toprak ve mülk yazımı vesilesi ile değil doğrudan doğruya nüfus sayımı için olmuştur.³⁹ 1831 nüfus sayımı esas olarak din göz önüne alınmıştır. Bütün sancak, kaza, nahiye ve çiftliklerde halk islam ve reaya olarak iki guruba ayrılmıştır. Kıpti nüfusu ise Hıristiyan olanları reaya olarak gösterilmiş.⁴⁰

1831 nüfus sayımı askeri amaçla yapıldığı için sadece erkek nüfus kaydedilmiş, fiilen askere alınabilecek müslüman nüfus ile birlikte, cizye ve bedel-i askeriye'ye tabi gayri müslim nüfus da reaya olarak, Ermeni, Yahudi, ve Kıpti olarak tasnif edilmiştir.⁴¹

1831 nüfus sayımında İnegöl'de 5319 u islam 1498 i reaya olmak üzere toplam 6817 nüfusu olduğu tespit edilmiş. Kıpti, Rum, Yahudi ve Ermeni nüfusu ayrı olarak belirtilmemiştir.

B.HANE REİSLERİNİN MESLEKLERİ

Temettuat tahrirlerinin sosyal tarih açısından mühim olan hususlarından biri de, hane reislerinin mesleklerinin kaydedilmiş olmasıdır.⁴² Bilindiği üzere, temettuat tahrirlerinde temel birim olarak hane alınmıştır. Her vergi mükellefi faâl nüfus deftere yazılırken, öncelikle hane ve numara bölümleri konmuştur. Hane bölümündeki rakam, defterdeki kaçınıcı hane olduğunu, numara altındaki rakam

³⁷ 16. yüzyılın ilk yarısına ait tahrir defterlerinde, İnegöl kasabasında "Hilaf-ı mille" kaydı altında dört haneye rastlanmış, bununla beraber aynı sancağın XVI. yüzyılın ikinci yarısında, Sultan III. Murat zamanında (1575-1579), yapılmış olan mufassal tahrir defterlerinden birinde Çingeneler ayrı bir etnik grup olarak kaydedilmiş ve İnegöl'de 6'sı müslim 12'si kafir olmak üzere 18 kişinin kaydı yapılmıştır. Altınöz, a.g.m., s.430.

³⁸ Mamaş, age, s.38

³⁹ Karal a.g.e.s.10

⁴⁰ Altınöz, a.g.m s.429

⁴¹ A.g.m, s.429

⁴² Kütükoğu ,a.g.m., s.402

da hane içindeki kaçınıcı aile olduğunu göstermektedir.⁴³ Hane ve numara rakamları yazıldıktan sonra, hane reisinin mesleği belirtilmiştir. İnegöl temettuat defterinde bu yazım tertibinden farklı olarak hane içindeki ikinci ailelere numara verilmeden yazılmıştır. Hane reisinin meslekleri bazen hane ve numara rakamları yazıldıktan sonra belirtilmiş ise de çoğu zaman belirtilmemiştir. Biz bu kişilerin mesleklerini defterdeki hane reislerinin gelir kaynaklarının belirtilmiş olmasından rahatça tespit edebildik.

İnegöl'e ait temettuat defterlerinde mevcut olan verilere dayanarak İnegöl kazasında faaliyet gösteren meslek gruplarını tespit edebilmekteyiz. Bu sayede İnegöl kazasının merkez mahallelerinde yaşayan insanların, geçimlerini temin ettikleri meslek dallarını ve bundan hareketle de sosyal grupların tereküp tarzını ortaya koymak mümkün olmaktadır.⁴⁴

Tablo 1: İnegöl Kazası Merkezinde Meslek Çeşitleri

	Yenice Mahallesi	Cuma Mahallesi	Sinanbey Mahallesi⁴⁵	Toplam
Atar	1	1		2
Berber	1	5		6
Berber kalfası	1	1		2
Beygirci	3	3		6
Canbaz,	1			1
Çiftçi	6	16		22
Çivici	1			1
Debbağ	1	4		5
Debbağ Çırağı		2		2
Demirci	6	2		8
Dikici	4	5		9

⁴³ a.g.m., s.398

⁴⁴ Bkz. Tablo 1

⁴⁵ Sinanbey mahallesinde yaşayan kıptilerin meslekleri hakkında defterde herhangi bir bilgi yoktur.

Dikici kalfası		1		1
Dikici Çırağı	1			1
Duhancı	1	1		2
Duhan Kıyıcı		1		1
Eskici		1		1
Hamamcı	1			1
Helvacı	1			1
Helvacı Çırağı	2			2
Hizmetkar	3	5		8
İmam	2	1		3
Kalaycı	1	2		3
Kereste nakli	3	5		8
Kıracı	7	8		15
Körükçü	1			1
Leblebici	1			1
Malak	1			1
Mektep hocası	1	2		3
Muytab	4			4
Muytab kalfası	1			1
Nalbant	8			8
Nalbant Çırağı	1			1
Nalbant kalfası		2		2
Odun nakli		3		3
Otçu	2			2
Rençper	9	14		23
Reyvaneci ve çubukçu		1		1
Semerci	1			1

Talebe	3	2		5
Tahsildar		1		1
Kahveci		1		1
Mesleği olmayanlar				29
Toplam				199 ⁴⁶

Kaza merkezi olan İnegöl'ün mahallelerinde yaşayan faal nüfusun, bu derece çeşitli mesleklere sahip olmaları, kaza merkezinin ekonomik yapısı içinde iş bölümünün gelişmişliğine dikkat çekmektedir. İnegöl'e ait temettuat defterlerinde kayıtlı nüfusun, ziraatla uğraşan küçük üreticiler, işçiler, esnaf ve tüccarlar, görevliler ve belirli bir mesleği olmayanlar olmak üzere beş guruba ayırabiliriz;

1- Tarımla Uğraşan Küçük Üreticiler

(Sinanbey mahallesinde yaşayan Kıptilerin herhangi bir meslekleri olmadığı için yapacağımız değerlendirmeler Yenice ve Cuma Mahallelerine ait değerlendirmelerdir.)

Yenice ve Cuma Mahallelerindeki kayıtlı 199 kişiden 23'ünü tarımla uğraşan küçük üreticiler meydana getirmektedir. ziraatla uğraşan bu gurup temettuat defterlerinde rençper olarak adlandırılmıştır. Rençperler temettuat defterlerinde kayıtlı toplam nüfusun % 11.5 ini meydana getirirler. Her iki mahallede de mesleği çiftçilik olan aile reisleri vardır. Yenice mahallesinde 9 rençper, Cuma mahallesinde 14 rençper bulunmaktadır. Rençper kelimesi sözlük anlamı ile tarla, bahçe, yapı vb. yerlerde kazmak, taş ve toprak taşımak gibi işleri yapan amele olup, ikinci anlamı ise çiftçidir.⁴⁷ Bu her iki mahalledeki rençperlerin tamamına yakınının toprağı vardır. Bu iki mahalledeki toplam toprak

⁴⁶ Yenice ve Cuma mahallerine ait defetrede normalde 191 hane kayıtlı olmasına rağmen, yenice mahallesinde 5, Cuma mahallesinde 3 ,hane içinde hane olmasından dolayı toplam 199 kişinin kaydı bulunmaktadır.

⁴⁷ **Temel Türkçe Sözlük**, II, İstanbul 1986, s.1104.

miktarının %4.3 üne sahiptirler. 4635 dönümlük toprağın yalnızca 201 dönümü rençperlere aittir. Rençperler mahalledeki meslek sahiplerinin % 13.5 ini oluşturmaktadır. Bunun dışında defterde başka belirli bir mesleği olmayıp da kendilerine ait toprakları olan ve bu toprağı işleyen hane reisleri kaydedilmiştir. Bu kişiler arasında büyük toprak sahipleri olduğu gibi sadece o ailenin geçimine yetecek kadar toprağı olan ve bu toprağı işleyen aileler de vardır. Bu kişilerin toplam sayısı 22 kişidir. Erbab-1 Ziraat olarak adlandırdığımız bu kişilerin 6 sı Yenice Mahallesiinde 16 sı Cuma Mahallesiinde oturmaktadır. Bu kişilerde eklendiğinde defterde kayıtlı nüfusun (rençperler) dahil %22.6' sını tarımla uğraşan kesim meydana getirir.⁴⁸

Her iki mahalledeki faal nüfusun ise %26.4 ünü meydana getirir.

Mahalleler	Rençper	Erbab-1 Ziraat
Yenice mahallesi	9	6
Cuma mahallesi	14	16
Toplam	23	22

2-İşçiler

Kasabada yaşayanlar için yaptığımız genel tabloda ikinci sırayı, başta tarım alanı olmak üzere çeşitli alanlar da belirli bir ücret karşılığı hizmet gören işçiler almaktadır.

Mahalleler	Hizmetkar	Otçu	Çoban	Toplam
Yenice mahallesi	3	2	1	6
Cuma mahallesi	5			5
Toplam				11

⁴⁸ Bkz. Tablo 2.

Toprağı olmayanlar, toprağını işleyip ürününü kaldırmaya gücü yetmeyen büyük toprak sahiplerinin yanında çalışmaktadırlar. Bunun gibi kısa zamanda ekilip, biçilecek az toprağı olanlar da kendileri için kullandıkları iş güçlerinden artanı, büyük çiftliklerde gündelikçi olarak çalışmakta ve geçimleri için ek kazanç sağlamaktadırlar.⁴⁹ Yenice ve Cuma Mahallelerinde yaşayan 11 işçiden 8 i hizmetkarlık yapmaktadır.⁵⁰

Hizmetkarların ne iş yaptıkları defterde belirtilmemiştir. Bunların büyük çiftliklerde devamlı olarak çalışan ziraat işçisi olduğunu düşünüyoruz.⁵¹ İşçiler iki mahalledeki meslek sahiplerinin %6.4 ünü meydana getirmektedir. Bu da mahalledeki işçi sayısının oldukça düşük olduğunu gösterir. İşçilerden 5 kişinin toprağı yoktur. Geriye kalan 6 işçinin toplam toprak miktarı 62 dönümdür.

Tarım işçilerini de ziraatla uğraşan gurup içine dahil edersek mahallelerdeki faal nüfusun yalnızca %32.9 unun ziraat alanında yoğunlaştığı görülür. Yenice ve Cuma Mahallelerindeki toplam kayıtlı nüfusun ise 11 işçi, 23 rençper ve 22 erbab-ı ziraat ile beraber %28.1 ini meydana getirirler.

3-Esnaflık ve Ticaretle ilgili Meslekler

Yaptığımız umumi tabloda üçüncü sırayı, temettuat defterlerinde kayıtlı toplam nüfusun (Sinanbey mahallesi hariç) %51.7sini oluşturan esnaf ve tüccarlar alır. Esnaf ve tüccarlar faal nüfusun ise % 60.5 ini meydana getirir. Bu guruptakilerin 95 i mesleklerinde ihtisaslaşmış ustalardır. Mesleklerinde kalfa ve çırak olarak çalışanların sayısı 8 dir. Kalfa ve çırak sayısı, kaza merkezlerindeki toplam kalfa ve çırak sayısını vermemektedir. Zira temettü tahrirlerinin yapılmasındaki amaç, hane itibariyle toplanan vergi miktarını ve hane reisinin gelirini tespit etmek olduğundan, tahrir defterlerinde belirli bir gelire sahip vergi mükellefi olan faal nüfus ile hane reisi durumunda olan kişiler kaydedilmiştir. Bundan ötürü hane reisi durumunda olmayan veya vergi mükellefi olmayan kalfa

⁴⁹ Kütükoğu, a.g.m, s.402

⁵⁰ Bkz. Tablo 3.

⁵¹ a.g.m, s.402-403

ve çıraklara defterlerde yer verilmemiştir.⁵² Dolayısıyla ustalara göre kalfa ve çırakların sayısı oldukça azdır.

İnegöl'n mahallelerindeki meslek dallarının çeşitli olmasından dolayı,

- a- Dokumacılığa dair meslekler
- b- Dericiliğe dair meslekler
- c- Satıcı ve tüccarlar
- d- Gıda maddeleri üreten ve satan esnaf
- e- Diğer mal üreten ve satan esnaf
- f- çeşitli hizmetleri if eden meslekler olarak kendi içinde altı guruba ayırarak inceleyeceğiz. esnaf ve tüccarlarla ilgili yaptığımız tabloda meslek sahipleri mertebelerine göre usta, kalfa ve çırak olarak gösterilecektir. Ancak, yukarıda ifade ettiğimiz üzere temettuat defterlerinde sadece hane reisi statüsüne haiz veya vergi mükellefi olan kişilere yer verilmiş olmasından dolayı, gerçekte mesleğinde usta veya çırak mertebesinde olan birçok sanat sahibinin defterde kaydı yoktur. Bundan dolayı, çeşitli esnaf gruplarında bu mertebelerin çok az bulunması hatta hiç bulunmaması yadırganmamalıdır.

a- Dokumacılığa Dair Meslekler

Tablo 4:Dokumacılığa dair Mesleklerin mahallelere göre dağılımı					
Mahalleler	Muytab	Muytab Kalfası	Dikici	Dikici ırağı	Dikici kalfası
Yenice Mahallesi	4	1	4	1	1
Cuma mahallesi			5		
Toplam	4	1	9	1	1

⁵² Arzu Terzi Tozduvan, *Aydın Güzelhisar'ın Sosyal ve İktisadi Durumu*, İstanbul 1992, s.46.

Giyim eşyası üreten ve satan 16 esnaf , İne göldeki toplam esnaf ve tüccarların %15.5' ini oluşturmaktadır. Bu meslek gurubuna 4 muytab, 1 muytab kalfası, 9 dikici, 1 dikici çırağı, 1 de dikici kalfası oluşturmaktadır.⁵³

b- Dericiliğe Dair Meslekler

Dericiliğe dair meslek gurupları çeşitli olmayıp debbağlık ve semercilik olmak üzere iki çeşittir. Dericilik mesleğini yapan 9 kişi Yenice ve Cuma Mahallelerindeki esnaf ve tüccarın yalnızca %8.7 sini meydana getirir. 9 kişiden 8'i ise debbağlık mesleği ile uğraşmaktadır.⁵⁴

Mahalleler	Debbağ	Debbağ çırağı	Debbağ kalfası	Semerci
Yenice mahallesi	1			1
Cuma mahallesi	4	2	1	
Toplam	5	2	1	1

Debbağlar deriyi işleyerek mamul hale getiren esnaf, sanatkar demektir. At takımları imal edip satan semercilik işi ile sadece bir kişi uğraşmaktadır. O kişi de Cuma mahallesinde yaşamaktadır.

c- Satıcı ve Tüccarlar

Kaza merkezindeki Yenice ve Cuma Mahallelerindeki toplam 103 esnaf ve tüccarın 21 i satıcı ve tüccardır. Mahallelerdeki toplam esnaf ve tüccarın %20.3'ünü meydana getirir. Satıcı ve tüccarlar arasında 12 kişi odun ve

⁵³ Bkz. Tablo 4.

⁵⁴ Bkz. Tablo 5.

kereste nakli işi ile uğraşmaktadır. Kaza merkezinde odunculuk ve keresteciliğin önemli bir gelir kalemi olduğunu anlıyoruz.

Tablo:6 Satıcı-Tüccar ve Nakliyeciler						
Mahalleler	Tuz ve kileci	Kereste Nakli	Odun nakli	Eskici	Beygirci	Reyvaneci ve Çubukçu
Yenice Mahallesi	1	3	1		3	
Cuma Mahallesi		5	3	1	3	1
Toplam	1	8	4	1	6	1

Daha sonra sırasıyla 3'ü Yenice Mahallesinde 3'ü Cuma Mahallesinde olmak üzere 6 beygirci ve bir eskici bir de tuz ve kileci vardır.

d- Gıda maddeleri Üreten ve Satan Esnaf

Bu meslek gurubuna attar, helvacı, leblebici ve kasap olmak üzere 4 çeşit esnaf bulunmaktadır. Gıda meslek gurubundaki toplam 7 esnaf , kaza merkezindeki esnaf ve tüccarın yaklaşık % 6.7' sini oluşturmaktadır.⁵⁵

Tablo 6: Gıda Maddeleri Üreten ve satan Esnaf					
Mahalleler	Attar	Helvacı	Helvacı Çırağı	leblebici	Kasap
Yenice Mahallesi	1	1	2	1	
Cuma mahallesi	1				1
Toplam	2	1	2	1	1

⁵⁵ Bkz. Tablo:6

Yenice ve Cuma Mahallelerinde birer attar, Yenice Mahallesinde 1 helvacı ve leblebici ve de Cuma Mahallesinde bir kasap yer almaktadır. Gıda sektörünün kaza merkezinde gelişmemiş olduğunu görüyoruz.

e- Diğer Mal Üreten ve Satan Esnaf

Diğer mal üreten ve satan esnaf gurubuna gelince; bu grup içerisinde 7 çeşit esnaf ve sanatkar bulunmaktadır. Bu meslek gurubunda yer alan 39 esnaf, kaza merkezindeki toplam esnaf ve tüccarın %37.8 sini meydana getirmektedir.

Tablo:7 Diğer Mal üreten ve Satan Esnaf

Mahalleler	Çivici	Demirci	Kalaycı	Körükçü	Kiracı	Nalbant	N.ç	N.k	Canbaz
Yenice Mahallesi	1	6		1	7	8	1		1
Cuma Mahallesi		2	2		8			2	
Toplam	1	8	2	1	15	8	1	2	1

Kiracılık 15 kişi ile bu grupta ve aynı zamanda tüm esnaflar arasında en yaygın geçim kaynağı olarak görünüyor. Bunun dışında 8 nalbant ve 8 demirci ustanın olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁶ Demircilik mesleğini yapanların 6 sı yenice mahallesinde, 2 si Cuma mahallesindedir. Nalbantların tamamı ise Yenice mahallesindedir.

Bu guruba dahil ettiğimiz kalaycılık mesleğini yapan toplam 2 ustanın tamamı ise Cuma mahallesindedir. Bu grupta yer alan diğer meslekler ise Çivici (1), körükçü (1) , canbaz⁵⁷(1) dir.

⁵⁶ Bkz. Tablo 7.

⁵⁷ Canbaz, at pazarında at alıp at satanlara verilen addır. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.I, İstanbul 1993, s.256

f-Çeşitli Hizmetleri İfâ Eden Meslekler

Esnaf ve tüccarlar arasında son gurubu, çeşitli hizmetleri ifâ eden İnegöllülerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan meslek guruplarında çalışanlar oluşturur.

Tablo:8 Çeşitli Hizmetleri İfâ eden meslekler						
Mahaller	Berber	Berber Kalfası	Hama mcı	Kahveci	Duhancı	Duhan kıyıcı
Yenice Mahallesi	1	1	1		1	
Cuma mahallesi	5	1		1		1
Sinanbey mahallesi,						
Toplam	6	2	1	1	1	1

Bu grupta yer alan 12 esnaf ve sanatkar tüm esnaf ve tüccarların %11.6'sını oluşturur.⁵⁸

Çeşitli hizmetlerde çalışanlar olarak adlandırılan bu gruptaki esnafın başında berberler gelmektedir. Toplam 6 berberin biri Yenice Mahallesinde diğerleri ise Cuma Mahallesindedir.

Bu grupta yer alan bir duhancı esnafı Yenice Mahallesinde, bir duhan kıyıcı esnafı ise Cuma Mahallesinde oturmaktadır. Bunun dışında Cuma Mahallesinde bir kahveci, Yenice Mahallesinde bir hamamcı yer almaktadır.

Buraya kadar kaza merkezinde yaşayan faal nüfusun, tarımla uğraşan küçük üretici, işçi ve esnaf/tüccar olarak üç gurubunu inceledik. Bu üç grup içinde en kalabalık olanı esnaf ve tüccarlardır. Esnaf ve tüccarlar gurubunda görülen meslek çeşitliliği dikkati çekmektedir. Faal nüfusun yalnızca %32.9 unun tarımla uğraşıp, % 60.5 inin esnaf ve tüccarlıkla uğraşmaları, halkın tarımdan çok esnaflık işinde yoğunlaştığını gösterir. Esnaf ve tüccarlıkta en kalabalık olanları

⁵⁸ Bkz. Tablo 8.

15 kişi ile kiracılık, 12 kişi ile odun ve kereste nakli, 9 kişi ile dikicilik, 8 er kişi ile nalbantçılık ve demirciliktir.

4-Görevliler

Tablo 9: Din,Eğitim ve Kamu Alanında Hizmet verenler					
Mahalleler	İmam	Talebe	Mektep hocası	Tahsildar	toplam
Yenice Mahallesi	2	2	1		5
Cuma Mahallesi	1	2	1	1	5
					10

Din ve eğitim alanında hizmet veren 10 kişi vardır.⁵⁹ Bu gurup defterde kayıtlı nüfusun toplam %5 ini oluşturur. Bu grupta en fazla olan 4 kişiyle talebelerdir. Talebeler defterde “talebede olduğu” deyişiyle geçmektedir. Yenice mahallesinde(2), Cuma mahallesinde (2) bulunmaktadır. İmamlardan ikisi Yenice Mahallesinde biri Cuma Mahallesinde oturmaktadır. Cuma Mahallesindeki mektep hocası defterde muallim-i sıbyan olarak geçmektedir. Cuma Mahallesi’nde muallim-i sıbyan olan bir kişi daha vardır. Bu kişi bu vazifesinin yanında attarlık da yaptığı için bu tabloda sadece mektep hocalığı yapan kişileri gösterdik. Yine Yenice Mahallesi’ndeki imamlardan ikisi aynı zamanda talebe olarak da geçmektedir.

Cuma mahallesinde bir de tahsildar bulunmaktadır. Tahsildar, vergilerin tahsil işiyle görevli olan kişidir.⁶⁰

5-Mesleği Olmayanlar

Kasabada yaşayanlar için yaptığımız umumi tabloda son sırayı defterde kayıtları olan ve hane reisleri statüsüne sahip ancak belirli bir mesleği olmayan

⁵⁹ Bkz. Tablo 9.

⁶⁰ Abdüllatif Şener, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, İstanbul 1990, s.50.

kişiler almaktadır. Toplam 29 kişinin yer aldığı bu gurup mahallelerdeki toplam nüfusun %14.5 ini meydana getirmektedir. Bu gurupta yer alan Yenice Mahallesiindeki hane reisi durumunda olan kadınların sayısı 3 tür. Bunun dışın da dilenci (1) fakir (1) yer almaktadır. Toprağı, emlağı ve herhangi bir işi olmayan 2 kişi kaydedilmiştir. Cuma Mahallesiinde hane reisi durumunda olan kadınlar yoktur. Üç kişi onun bunun ianesiyle geçiniyor tabiri ile kaydedilmiştir. Üç kişide fakir olarak kaydedilmiştir. Bunun dışında mahallelerde toprağı olup da bu toprağı işlemeyen ve aynı zamanda da belirli bir mesleğı olmayan hane reisleri kayıtlıdır. Biz bu kişileri de bu guruba dahil ettik. Bunların sayısı da 22 dir.

Buraya kadar Yenice ve Cuma Mahallelerine ait değerlendirmelerde bulunduk. Sinanbey Mahallesiinde yaşayan Kıptilerin herhangi bir meslekleri olmadığı görülmektedir.

C.AİLE ŞAHIS ADLARI VE LAKAPLAR

1-Aile adları

Defterde verginin esas olduğu hane reislerinin isimleri kayıtlıdır. Böylelikle bu defterlerden bölgede kullanılmış olan aile ve sülale adlarını tespit edebiliyoruz. Hane reisleri deftere kaydedilirken, “fülan oğlu fülan” şeklinde yani aile ve sülale adlarıyla beraber kaydedilmiştir.⁶¹

İnegöl’ün kaza merkezine ait temettuat defterleri dikkate alındığında şahısların belirli bir uygulama dahilinde defterlere kaydedildiğı görülmektedir. Bu uygulama da, eğer varsa ilgili şahsın öncelikle aile ve sülale adı yazılmaktadır. Bu ad ilgili şahsın geçmişte yaşamış bir ceddinin adı olup, geleneksel bir şekilde nesiller tarafından devam ettirilmekte ve O aile ile bütünleşmektedir. Aile ve sülale adlarından sonra ise, genellikle “oğlu” kelimesi gelirdi. Örneğın; Yanıkoğlu Mehmed, Helvacı Sarıbaşoğlu Mehmed, v.b. Bu “oğlu” kelimesinin yerine bazen “zade” kelimesi kullanılmıştır. Sadıkzade Mehmed ,Çuhadarzâde Salih Ağa v.b. Bunlardan sonra da ilgili şahsın varsa lakabı ve adı yazılmaktadır. Örneğın Hacı Ali Oğlu Attâr İsmail, Helvacı Sarıbaşoğlu Hacı Mehmed gibi.

⁶¹ BOA, ML.VRD.TMT, nr.8227-8229.

Mahallelerde Kullanılan Ailelerin Adları

İnegöl'ün Yenice ve Cuma Mahallelerinde yaşayan şahısların önemli bir kesiminin aile adı defterdeki kayıtlar ışığında tespit edebilmektedir. Mahallelere ait defterlerde genellikle aile veya sülale adlarından sonra “oğlu” kelimesi kullanılmıştır. Aynı anlamı haiz diğer tabirlere pek itibar edilmemiş olmakla beraber; bunlardan özellikle zade tabiri, “bin” ,“veled” tabirlerinden fazla kullanılmıştır.⁶² Yenice ve Cuma Mahalleleri'ne ait defterde kaydı geçen 199 kişiden 80 kişinin aile adı bulunmaktadır.

Aile adlarının varlığı mahallelerdeki akrabaların tespitine imkan sağlamaktadır. Ancak ifade etmek gerekir ki aynı adı taşıyan her ailenin birbirleri ile akraba olduğunu kesin olarak kanıtlayacak delillere sahip değiliz. Bununla beraber, aynı adı taşıyan bir çok aile arasında akrabalık bağı olması kuvvetle muhtemeldir. Örneğin Cuma Mahallesi'nde yaşayan Kalkancıoğlu Süleyman ile, yine Cuma Mahallesi'nde yaşayan, Kalkancıoğlu Veli adlı kişilerin akraba olduğunu düşünmekteyiz. Ailelerin çoğunluğu kolayca ayırt edilebilen, son derece değişik adlara sahiptirler. Köroğlu, Bakıoğlu, Karabacakoğlu, Kökçüoğlu, Kalkancıoğlu, Sadıkoğlu, Satılmışoğlu, Kayrakoğlu, v.b aile adları diğerlerinden kolayca ayırt edilebilmektedir.

Bu adlar tetkik edildiğinde aileler hakkında farklı bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır. Bazı ailelerin adları, ailelerin kökenlerini bildirmektedir. (Tokatlıoğlu, Akhisarlıoğlu gibi). Bazı adlar ise o ailenin geleneksel olarak süregelen mesleğine işaret etmektedir. (Kabakçıoğlu, Keçecioğlu, Semercioğlu, Tabancacıoğlu, Terzioğlu, Börekçioğlu, Kaşıkçıoğlu gibi). Bazen ise aile adının menşeyini o ailenin mensuplarının veya aile ileri geleninin fiziki özelliği oluşturmaktadır.(Topal Mehmedoğlu, Sarı Mustafaoğlu, Sarı Beşe Oğlu, Köroğlu, Karabacakoğlu gibi).

Bazı aile adları kişilerin mizacı ve ruh haliyle ilgilidir. (Deli Hüseyinoğlu, Deli Mustafaoğlu, vb). Bazı ailelerin adlarının başında hacı, Molla, Deli, Sarı gibi lakaplar da yer almaktadır. (Molla Mehmed Oğlu, Hacı Ali Oğlu, Hacı

⁶² Kütükoğlu,a.g.m,s.398.

Musaoğlu, Hacı Muhsin Oğlu, Hacı Ahmed Oğlu, Hacı Abdullah oğlu, Hacı Molla Oğlu, Sarıbeşe Oğlu gibi). Bu lakaplar ailelerin çeşitli hususiyetlerini işaret ettiği gibi bu aileleri aynı adı taşıyan diğer ailelerden de ayırt etmektedir.(Topal Mehmedoğlu- Hacı Mehmedoğlu, gibi). Sinanbey mahallesinde yaşayan Kıptilerin tamamının Müslüman adları taşıdığından bahsetmiştik. Kıptilerin aldığı sülale adları ise, Solakoğlu, Hacı Ahmed Oğlu, Cebeloğlan Oğlu, Usta Ahmedoğlu, Civankuloğlu, Suhtelioğlu, Calikoğlu, Çubukçuoğlu, Köpekoğlu, olmak üzere, kayıtlı 19 aileden 9 unun sülale adı taşıdığı görülmektedir.

2-Şahıs Adları

Temettuat defterleri sadece aile adlarının tespiti bakımından değil aynı zamanda bölgede kullanılan şahıs adlarının tespitinde de zengin bir kaynak özelliği taşımaktadır. Defterlerde kaydı bulunan her şahsın, varsa aile adı ve lakabı yazıldıktan sonra kendi özel adı kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan İnegöl kazasında sıklıkla kullanılan şahıs adlarını tespit edebilmekteyiz. İnegöl kasabasında yaşayanların kullandıkları şahıs adları arasında bir çok özellik bulunmaktadır. Kaza merkezinde halk tarafından türkçe isim olarak kabul edilmiş olan Mehmed, Mustafa, Ahmed, Ali, Hasan, Hüseyin, İbrahim, İsmail, Süleyman, Abdullah gibi islami isimler ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Bu isimler arasında ilk sırayı Mehmed ismi alır⁶³.

⁶³ Bkz. Tablo 10.

Tablo 10: Yenice ve Cuma Mahallelerinde Kullanılan İsimler					
İsimler	Toplam	%	İsimler	Toplam	%
Mehmed	36	18	İsmail	7	3.5
Mustafa	23	11.5	Emin	7	3.5
Ahmed	18	9	Ömer	7	3.5
Ali	17	8.5	Hüseyin	6	3
Halil	16	8	Salih	4	2
İbrahim	15	7.5	Osman	3	1.5
Hasan	9	4.5	Abdullah	3	1.5
Süleyman	8	4	Diğerleri	20	10.5
			Toplam	199	100

Yenice ve Cuma Mahallelerinde yaşayan şahısların % 18'i yani 36 kişi Mehmed adını taşımaktadır. Mehmed'den sonra en fazla kullanılan isim Mustafadır. Mustafa ismine sahip olanların toplam kayıtlı nüfus içindeki oranı her iki mahallede %11.5 (23 kişi) dir. Mehmed ve Mustafa isimlerinden sonra %9 luk bir payla (18 kişi) Ahmed , %8.5 luk bir payla (17 kişi) Ali, %8 lik bir payla (16 kişi) Halil, %7.5 lik bir payla (15 kişi) İbrahim isimleri gelmektedir. Bu her iki mahallede sadece 3 kadının ismi geçmektedir. Bunlarda: Azime, Fatime ve Emine isimleridir. Kıptilerin yaşadığı Sinanbey mahallesinde ise en fazla kullanılan isim Ali (5 kişi) dir. Daha sonra sırasıyla Hüseyin (4 kişi), Mustafa (3 kişi) , Mehmed (2 kişi) dir. Ahmed, Halil, Hasan, İbrahim, Süleyman isimleri bir kişi tarafından kullanılmaktadır. Sinanbey Mahallesine kayıtlı Kıptiler arasında geçen bayan isimleri ise, Emine, Kafiye, Rahime ve Ümmügülsüm dür.

3-Lakaplar

Şahısların sosyal durumları hakkında fikir yürütmemize dayanak olan lakaplar da temettuat defterlerinde belirtilmiştir.⁶⁴ Şahıs adından sonra gelen ve o kişinin başta toprak olmak üzere çeşitli servet kaynaklarına sahip olduğunu işaret eden “Ağa” lakabı haricindeki lakaplar genellikle şahıs adından önce gelmektedir.

⁶⁴ Bkz. Tablo 11.

Bunun dışında da Molla lakabı da bazen şahıs adından önce kullanılmışsa da (Molla Mustafa gibi) bazen de, şahıs adından sonra (Ali molla gibi) kullanılmıştır.

Tablo 11: Yenice ve Cuma mahallelerinde yaşayanların lakapları					
Lakap	Sayı	Yüzde	Lakap	Sayı	Yüzde
Hacı	11		Debbağ	4	
Hafız	6		Nalbant	3	
Molla	6		Demirci	3	
Ağa	7		Diğerleri	53	
Hacı ve Ağa	4		Toplam	97	

Her iki mahallede yaşayan halkın %48.7 sini meydana getiren 97 kişi çeşitli lakaplarla anılmaktadır. Bazı kişilerin ise, birden fazla lakaba sahip oldukları tespit edilmiştir. Örneğin, 4 kişi Hacı ve Ağa lakaplarının her ikisini de taşımaktadır. Soyadının kullanılmadığı dönemde, bir çok kişinin sahip olduğu çeşitli lakaplar kişilerin birbirinden ayırt edilmesini sağlamıştır. Lakaplar içinde 11+4 kişinin taşıdığı Hacı lakabı en başta yer alır. “Hacı” lakabı, şahsın dini farızasını yerine getirmesinin yanında, bu farızayı yerine getirebilecek gelire sahip olduğunun da göstergesidir.⁶⁵ Hafız ve molla gibi kişilerin dini eğitimini ve bu bakımdan yerini belirten lakaplar, hafız lakabı 6 kişi, molla lakabı 6 kişi olmak üzere toplam 12 kişi tarafından kullanılmıştır. Diğer lakapları taşıyanların sayısı 10 u geçmemektedir. Her iki mahallede mevcut olan “Ağa” lakabını daha çok büyük miktarda toprak sahibi olan 11+4 kişi haizdir. Bu lakaplardan “Koca”, “Solak”, “Sağır”, gibi lakaplar, kişilerin fiziki özelliklerini; “Cezayirli”, “Geyvelili”, “Tokatlı”, “Dağlı”, “Karahisarlı”, “Erzurumlu”, “Adabeğli”, “Debrenleli”; gibi lakaplar, ailece nereden geldiklerini; “Helvacı”, “Çivici”, “Nalbant”, “Timurci”, “Beygirci”, “Dikici”, “Debbağ”, “Tabancacı”, “Leblebici”, “Yağcı” gibi lakaplar, kişilerin işgal ettikleri mesleklerini işaret etmektedir.

⁶⁵ Kütükoğlu, a.g.m.,s.402.

Sinanbey mahallesinde yaşayan Kıptilerin lakapları ise Sağır, Öksüz, Karabaş, Kara, olmak üzere genelde fiziki özellikleriyle ilgili olduklarını görüyoruz.

D- BİNALARIN DAĞILIMINA GÖRE KAZA MERKEZİNİN SOSYAL YAPISI

Temettuat defterlerinde kaydı bulunan şahısların sahip olduğu binalar için ayrılan bölümde, o kişinin sahip olduğu binaların her biri tek tek belirtilmiştir. Hane reislerinin sahip olduğu binaların niteliği, sayısı ve bu binalardan elde edilen gelirler defterlere kaydedilmiştir. Diğer bölgelere ait defterlerde, hane reisinin kendisinin sakin olduğu yani kendi mesleğini icra ettiği binalar (dükkanlar) da kaydedilirken ⁶⁶ , İnegöl'e ait bu defterlerde bu tür binaların kaydı bulunmamaktadır. Fakat kiraya verilen ve sahibine gelir getiren binaların tamamı defterlere yazılmıştır.

İnegöl'ün mahallelerine ait defterlerde binalarla ilgili kayıtlar dikkatle incelendiğinde, binaların tamamının kişilerin kendi mülkiyetlerinde bulunduğu görülmektedir. Yine defterde bu binaların yıllık hasılatları, yani yıllık kira gelirleri kaydedilmiştir. Defterde yer alan binalar hakkında bilgilere göre mahallelerde mevcut olan binalar ve bu binaların mahallelere göre dağılımı tabloda gösterilmiřtir⁶⁷. Buna göre mahallelerde bulunan binaların büyük bir çoğunluğunu dükkanlar meydana getirmektedir. Bu dükkanların çeşidi belirtilmemiştir. Kiraya verilip gelir temin edilen dükkanların tamamı bir kişinin mülkiyetinde bulunmaktadır.

⁶⁶ Tozduman, a.g.t, s.58;Volkan Levent Akgünlü, **Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Muğla'nın Sosyo-Ekonomik yapısı**, İstanbul 2001, s.57.

⁶⁷ Bkz. Tablo 12.

Tablo 12:Sahip Olunan Binaların Mahallelere Göre Dağılımı

Mahalleler	Dükkan	Debbağhane	Hamam	Atar dükkanı	Menzil	Dikici dükkanı	Kahvehane	Top.Kira Geliri(krş)
Yenice Mah.	3		1					2670
Cuma Mahallesi	12	1		1	1	4	1	1520
Sinanbey Mahallesi ⁶⁸								
Toplam	15	1	1	1	1	4	1	4190

Dükkanlardan sonra sahibine gelir getiren yapılar arasında ikinci sırayı dikicilere kiralanan dikici dükkanları gelir. Bunların tamamı müstakildir. Bunun dışında bir hamam, bir debbağhane, Bir attar dükkanı, bir menzil ve bir kahvehane vardır. Bunların tamamı müstakil olup en fazla kira gelirine sahip gayri menkul ise yıllık 2500 kuruş ile Hamamdır.

Cuma mahallesindeki bina sahibinin yenice mahallesine göre fazla olması bu mahallenin daha varlıklı bir mahalle olduğunun göstergesidir.

⁶⁸ Sinanbey mahallesinde yaşayan kıptilerin sahip oldukları binalar hakkında defterde her hangi bir bilgi yoktur.

İKİNCİ BÖLÜM

ZİRAİ HAYAT VE HAYVANCILIK

A. MAHALLELERDE TOPRAĞIN TASARUUF ŞEKLİ VE DAĞILIMI

1.Toprağın Miktarı ve Kullanım Alanları İle Mülkiyete Göre Dağılımı

Temettuat defterlerindeki veriler, İnegöl'ün mahallelerinde yaşayan halkın sahip olduğu toprak miktarını tespit etmemize imkan vermektedir. Defterde hane reislerinin tarla, bağ, bahçe, bostan gibi gayri menkullerin ayrıntılı bir biçimde kaydı bulunmaktadır.⁶⁹

İnegöl'ün Yenice, Cuma ve Sinanbey Mahalleleri'nde yaşayan kişilere ait toplam toprak miktarı yaklaşık 4700 dönümdür⁷⁰. Temettuat defterlerindeki verilere göre toplam toprak miktarının 856 dönümü bitkisel (tahıl ürünleri) üretiminin yapıldığı mezru tarlalar oluşturmaktadır. Kaza merkezindeki toprakların 417 dönümü harir (dut) üretimine ayrılmıştır. Harir bahçelerinin yaygın olması mahallelerde ipek böceği yetiştiriciliğinin yaygınlığını ve mahallelerin İpek üretimine katkısını gösterir.

Tarlaların 152.5 dönümü bağlara ayrılmıştır. Bu bağların yalnızca 2 dönümünden tahririn yapıldığı yılda hasılat elde edilememiştir. Bu bağlar defterde harap bağ olarak geçmektedir. Temettuat defterlerindeki kayıtlara göre, yukarıda miktarlarını verdiğimiz ziraat yapılan tarlaların dışında 2452 dönüm gayri mezru tarla vardır. Sayımın yapıldığı tarihte işlenmeyip boş duran bu tarlaların büyük bir kısmı nadasa⁷¹ bırakılmış tarlalardır. Bu tarlaların büyük bir bölümünün nadasa bırakılmış olmasının sebebi verimi arttırmak için olacağı gibi, İnegöl'ün orman alanı bakımından geniş topraklara sahip olmasından da kaynaklanabilir.⁷² Şöyle ki; Ormanlık bölgelerde orman-tarla-orman sistemi gibi çok uzun süreli nadas

⁶⁹ Kütükoğu, a.g.m., s.405.

⁷⁰ Bkz. Tablo 13.

⁷¹ Nadas, toprağın azalan verim gücünü yenilemek için toprağın dinlendirilmesi anlamına gelmektedir. Güran, a.g.e., s.88

⁷² İnegöl bilindiği üzere orman alanı bakımından zengindir. Kaza hudutları içinde 60.000 hektar orman vardır. Mamaş, a.g.e., s.7. Bugün ise toplam arazinin 46 bin 840 hektarı (% 45'i) orman alanı olup, 57 bin 637 hektarlık alanı ise ormansızdır. www. İnegöl.gov.tr.

şekillerine de rastlanıyordu. Bu bölgelerde tarla açmak için orman yakılıyor ve bir süre ekiliyordu. Tarlanın verimliliği düşünce yeniden orman yetişmek üzere terk ediliyordu. Bu uygulama 20-25 yıllık aralıklarla tekrarlanıyordu.⁷³

Nadasa bırakılan topraklar, bitkisel üretim için ayrılan tarlaların %74.1' ini meydana getirir. Bitkisel üretim için ayrılan tarlalarda toplam toprağın % 70.3' ünü meydana getirir. Buda toprağın büyük bir bölümünün bitkisel üretim için ayrıldığını gösterir. Genel olarak, İnegöl'ün mahallelerinde mukim toprak sahipleri, topraklarının % 18.2'si mezru tarla, % 8.9' u dut bahçesi %3.2' si bağ % 2.1' i Bostan tarlası, %1.7' si pirinç tarlası, %0.1'i sebze bahçesi, %0.5' i soğan ve sarımsak tarlası, %0.7' si yonca bahçesi, %0.3' ü bostan ve sebze bahçesi, %1.4 ile diğerleri (fasulye, mısır, bakla tarlaları) olarak kullanmışlardır. Toprakların %52.1' i nadasa bırakılmıştır. Yine toprakların %10.2' sinin kiraya verildiği anlaşılmaktadır. Fakat bu topraklarda neyin ziraatinin yapıldığı belirtilmemiş.

Yenice, Cuma ve Sinanbey Mahalleri'ni ayrı olarak değerlendirmemiz gerekirse Cuma Mahallesiindeki hane reislerinin sahip oldukları toplam toprak miktarı yenice mahallesinin 2.5 katı kadardır.

⁷³ Güran,a.g.e., s.89.

Tablo 13:Toprağın kullanım alanlarına göre dağılımı

Mahalleler	Mezru Tarla	Gayri Mezru Tarla	Bağ	Soğan ve Sarımsak Tarlası	Yonca bahçesi	Bostan tarlası	Dut Bahçesi	Bostan ve Sebzevat bahçesi	Sebze Bahçesi	Pirinç tarlası	Kiraya verilen tarla	diğerleri	<i>Toplam Dönüm</i>
Yenice Mahallesi	312	600	56	8	17	28	154	3	2		105	23	1308
Cuma Mahallesi	544	1834	96,5	18,5	17,5	72	220	13	6,5	83	376	46	3327
Sinanbey Mahallesi		18					47						65

Yenice Mahallesi'nde bitkisel üretimin yapıldığı mezru tarlalar 312 dönümken Cuma Mahallesi'nde 544 dönümdür. Gayri mezru tarla miktarı ise Yenice Mahallesi'nde 600 dönümken Cuma Mahallesi'nde 3 katı kadar yani 1833.5 dönümdür. Yenice Mahallesi'nde bitkisel üretim için ayrılan toprakların %34.2' sinde ziraat yapılırken Cuma Mahallesi'nde %22.8' inin ziraati yapılmaktadır. Yani Cuma mahallesinde daha fazla toprak nadasa bırakılmıştır. Yenice Mahallesi'nde 56 dönüm bağ varken Cuma Mahallesi'nde 96.5 dönüm bağ vardır. Dut bahçesi ise Yenice Mahallesi'nde 154 dönümken Cuma Mahallesi'nde 220 dönümdür. Yenice Mahallesi'nde Pirinç tarlaları yokken Cuma Mahallesi'nde 83 dönüm pirinç tarlası bulunmaktadır. Cuma Mahallesi'nde kiraya verilen toprak miktarı da yine yenice Mahallesi'nin üç katı kadardır. Kısaca Cuma Mahallesi hem toprak miktarı hem de yapılan ziraat açısından İnegöl merkezinin en büyük ve zengin mahallesi olarak görülmektedir. Sinanbey Mahallesine kayıtlı 19 Kıpti hane reisinin ise toplam toprak miktarı yalnızca 65 dönümdür.⁷⁴ Bu 65 dönümlük toprağın 18 dönümü gayri mezru tarla, 47 dönümü ise harir (dut) tarımına ayrılmıştır.

2-Toprağın Mülkiyete göre Dağılımı

İnegöl'ün mahallelerinde yaşayan halkın sahip olduğu araziyi büyüklüklerine göre tasnif ettiğimizde, toprakların mülkiyet dağılımını daha iyi anlayabilmekteyiz.⁷⁵ İnegöl'ün kaza merkezinde yaşayan halkın bir kısmı toprak sahibi değilken; halkın çoğunluğu farklı miktarda küçük, orta yada büyük ölçekli tarım işletmelerini mülkiyetleri altında bulundurmaktadır.

İnegöl'ün mahallelerinde yaşayan toplam nüfusun %17.1' ini meydana getiren 180 kişinin toprağı mevcut değildir. Kaza merkezinde yaşayan toplam nüfusun% 43.8 ini oluşturan 460 kişinin sahip olduğu 374 dönüm toprak, küçük işletme gurubunu oluşturmaktadır. 1-10 dönüm büyüklüğünde olan bu toprakların mahallelerdeki toplam toprak miktarı içinde oranı % 7.9 dur. Toplam nüfus içindeki payı % 26.6 olan 280 kişi, büyüklükleri

⁷⁴ Osmanlı devleti Kıptilerin göçebe hayat sürmelerinden dolayı onların vergilerini düzenli olarak toplayamamış ve bundan ötürü de, Kıptileri yerleşik hayata geçirmek için onlara toprak vermek suretiyle, ziraat yapmalarını teşvik etmiştir. Altınöz,a.g.m., s.427

⁷⁵ Osmanlı tarımında tarım işletmeleri genel olarak üç temel gruba ayrılmıştır. Yüzölçümleri 10 dönümden az olan işletmeler "imalat-ı sağire" (küçük işletme); yüzölçümleri 10-50 dönüm arasında olanlar "imalat-ı mütevassıt" (orta boy işletme); yüzölçümleri 50 dönümden fazla olanlar ise "imalat-ı cesime" (büyük işletme) olarak kabul edilmiştir. Güran, "Osmanlı Tarımı", s.81. Ancak, biz burada toprakların mülkiyet dağılımını daha anlamlı kılmak için toprağı sekiz dilime ayırdık ve değerlendirmemizi buna göre yaptık.

11-50 dönüm arasında 1330 dönüm toprağın sahibidir. Orta büyüklükte tarım işletmesi olarak kabul edilen bu topraklar, toplam toprağın %28.29' unu meydana getirir. Mahallelerdeki toplam nüfusun % 12.3' ünü meydana getiren 130 kişi toplam toprağın %63.7' si demek olan 2996 dönüm toprağın sahibidir. Büyük işletme olarak kabul edilen bu topraklar 26 ailenin tasarrufundadır.

76

⁷⁶ Bkz. Tablo 14.

**Tablo 14: Mahallelerde Toprağın mülkiyete göre dağılımı(Dönüm)
Toprak Grupları(Dönüm)**

Mahalleler	Topraksız		1-10 dönüm		11-20 dönüm		21-30 dönüm		31-40 dönüm		41-50 dönüm		51-60 dönüm		61-100 dönüm		101+		Toplam	
	hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı
Yenice mahallesi	14	0	45	175	8	123	10	256	5	174,5	2	88,5	1	57,5	4	309	1	125	90	1308,5
Cuma mahallesi	16	0	34	134	18	288	7	176	6	224	0	0	4	229	7	526,5	9	1749	101	3326,5
Sinanbey mahallesi	6	0	13	65	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19	65
Toplam	36	0	92	374	26	411	17	432	11	398,5	2	88,5	5	229	11	309	10	1874	210	4700

Genel olarak bir değerlendirme yaparsak mahallelerde toprağın kişiler arasında dağılımının adil olmadığı açıkça görülecektir. Şöyle ki nüfusun %12.3 ünü oluşturan büyük toprak sahipleri tüm toprağın % 63.7 si gibi toprağın büyük bir bölümüne sahipken, nüfusun %17.1 inin hiç toprağı yoktur. Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan 460 kişi toplam nüfus içindeki payı %43.8 dir; mahallelerdeki toplam toprak miktarının %7.9 una yani 374 dönümüne sahiptir. Yani nüfusun büyük bir çoğunluğunu meydana getiren 460 kişinin ortalama kendilerine düşen toprak miktarı yalnızca 0.8 ken büyük toprak sahiplerinin kişi başına düşen toprak miktarı 23 dönümdür.

İnegöl'ün mahallelerinden Yenice Mahallesi'yle Cuma Mahallesi'ni karşılaştırmak gerekirse Yenice Mahallesi'nde toprağın dağılımının daha adil olduğu göze çarpmaktadır. Yenice Mahallesi'nde büyüklüğü 100 dönümden fazla toprağın sahibi bir aile varken, Cuma mahallesinde büyüklüğü 100-305.5 dönüm arasında değişen geniş topraklara sahip 9 aile bulunmaktadır. Kaza merkezinde yaşayan ailelerin sahip olduğu toplam 4700 dönüm toprağın %37.2 si bu 9 aileye aittir. Cuma mahallesinde mukim Muallim-i Sıbyan Hafız Salih Efendi,

adlı şahıs 305.5 dönüm toprağın sahibi olmakla kaza merkezinin de en fazla toprağa sahip olan kişisidir. Yine Cuma Mahallesi'nde mukim Çuhadarzâde Salih Ağa ibn-i Halil adlı şahsın 289 dönüm, SadıkHzade Mehmed Ağa İbn-i Hacı Süleyman adlı şahsın 234.5 dönüm Bazacı Abdülğani ibn-i Süleyman adlı şahsın 200 dönüm, Mürsel Ağa oğlu İsmail ibn-i Süleyman adlı şahsın 181 dönüm, Sadık Oğlu Mustafâ adlı şahsın 174 dönüm, Hacı Ahmed Ağa İbn-i İsmail adlı şahsın 133 dönüm, Debbâğ Hacı Ahmed Ağa ibn-i İsmail adlı şahsın 131 dönüm, Hatib Hacı Ahmed İbn-i Efendi İbn-i Mehmed adlı şahsın 101 dönüm toprağı bulunmaktadır. Yenice mahallesinde Helvacı Sarıbaşoğlu Hacı Mehmed İbn-i İbrahim adlı kişinin ise 125 dönüm toprağı bulunmakla bu mahallede en fazla toprağa sahip olan kişidir. Sinanbey Mahallesi'nde toprak sahibi olan 13 kişinin toprak miktarları oldukça birbirine yakındır. En fazla toprağa sahip olan kişinin 10 dönüm toprağı bulunmaktadır.

1-10 dönüm arasında toprağa sahip 92 aile sahip oldukları 374 dönüm toprakla, kaza merkezindeki toplam toprağın %7.9'unu tasarruf etmektedir. Bu 92 aileden her birinin payına ortalama 4 dönüm kadar küçük bir arazi düşmektedir. Yenice Mahallesi'nde 45 aile, Cuma Mahallesi'nde 34 aile, Sinanbey Mahallesi'nde 13 aile bu toprakların sahibidir.

11-20 dönüm arasında toprağı mülkiyetlerinde bulunduran 26 aile vardır. Bu 26 aile, toplam 411 dönüm toprağın sahibi olup, kaza merkezindeki toplam toprağın %8.7 sini tasarruf

etmektedir. Bu grupta yer alan bir aile ortalama 15.8 dönüm toprağın sahibidir.Yenice Mahallesi'nde 8 aile Cuma mahallesinde 18 aile bu arazilere sahiptir.

21-30 dönüm arası toprağı olan 17 ailenin toplam 432 dönüm toprağı vardır. Her birinin ortalama 25.4 dönüm toprak sahibi olduğı bu 17 aile, kaza merkezindeki toplam toprağın %9.1'ini tasarruf etmektedir. Yenice Mahallesi'nde 10 aile, Cuma mahallesi'nde 7 aile bu toprakların sahibidir.

31-40 dönüm arası toprağına sahip 11 aile, kaza merkezindeki toplam toprağın % 8.4'üne tekabül eden 398.5 dönüm arazinin sahibidir.Bu grupta yer alan bir aile, ortalama 36.2 dönüm toprağı tasarruf etmektedir. Yenice Mahallesi'nde 4, Cuma mahallesi'nde 6 aile bu 11 aileyi oluşturmaktadır.

41-50 dönüm arası toprağı tasarruf eden 2 ailenin toplam 88.5 dönüm toprağı vardır. Bu ailelerden her biri, ortalama 44.25 dönüm büyüklüğünde araziye tasarrufu altında bulundurmaktadır. Bu aileler kaza merkezindeki toplam toprağın %1.8'ine sahiptirler. Bu her iki aile yenice mahallesinde ikamet etmektedir.

51-100 dönüm arasında büyüklükleri değışen geniş tarım arazilerine sahip aile sayısı 26'dır. Kaza merkezindeki ailelerin sahip olduğı toplam toprağın % 63.7 si (2996 dönüm), bu 26 ailenin mülkiyetindedir. Bu grupta yer alan büyük tarım işletmesine sahip bir aileye ortalama 115.2 dönüm toprak düşmektedir. Yenice Mahallesi'nde 6 aile Cuma Mahallesi'nde 20 aile bu toprakları tasarruf etmektedir.

Bu veriler ışığında toprak miktarı arttıkça aile sayısının azalması toprağın aileler arasında dağılımının eşitsiz olduğunu göstermektedir. Özellikle kaza merkezinde büyük tarım işletmesine sahip toplam 26 aileden 20 sinin Cuma mahallesinde bulunması Cuma mahallesinde toprak dağılımındaki eşitsizliğin yenice mahallesine göre daha fazla olduunu göstermektedir.

3-Meslek Sahiplerine Göre Toprağın Dağılımı

İnegöl kazası merkezinde toprağın mahallelere göre dağılımını hane temelinde verdikten sonra, kaza merkezindeki nüfusun iştiğal ettiğı meslekleri itibariyle toprağın mülkiyet dağılımını tetkik edebiliriz.

İnegöl'ün Yenice ve Cuma Mahalleleri'nde geçimini ziraatla uğraşarak sağlayan küçük üreticilerin ve erbab-ı ziraat olarak adlandırdığımız kişilerin yani çiftçilerin tamamına

yakını(%91.1) belirli bir miktar toprağa sahiptir.⁷⁷ 45 Çiftçiden sadece 4'ünün toprağı yoktur. 41 çiftçinin tasarrufunda bulunan toprak miktarı 1272 dönümdür ve bu miktar, toplam toprağın %27'sine tekabül etmektedir. Çiftçilerin büyük bir kısmı diğer bir ifadeyle %48.8'i 1 ile 10 dönüm arasında değışen toprağı mülkiyetlerinde bulundurmaktadırlar. Bu 22 çiftçi, toplam 102.5 dönüm toprağı tasarruf etmektedir. 11-20 dönüm toprağı olan 4 çiftçinin sahip olduğı toprak miktarı 52 dönümdür. 21-30 dönüm arası toprağı olan çiftçilerin sayısı 6 olup, sahip oldukları toplam toprak miktarı 147 dönümdür. Çiftçiler arasında 31-40 dönüm arası toprağa sahip olan 2 kişinin toplam 69 dönüm toprağı vardır. 41-50 dönüm arasında toprağı olan çiftçi yokken, 51-60 dönüm arasında toprağı olan bir çiftçi yer almaktadır. Bu kişinin toplam toprak miktarı 57.5 dönümdür. 61-100 dönüm arası toprağın sahibi iki kişinin toplam toprak miktarı 147.5 dönümdür. Bizim erbab-ı ziraat olarak adlandırdığımız 101 dönümden fazla toprağa sahip olan ve bu topraklarını işleyen 4 kişinin toplam toprak miktarı 696.5 dönümdür. Bu kişiler çiftçilerin sahip oldukları toprağın %54.7 sine sahiptirler.

Genel olarak çiftçilerin %48.8'i 1-10 dönüm arasında değışen küçük tarım işletmelerine; %26.6 sı 11-50 dönüm arasında değışen orta ölçekli tarım işletmelerine; 15.5 'i 50 dönümden fazla olan büyük tarım işletmelerine sahiptir. Çiftçi sayısının %8.8 ini oluşturan 4 kişinin ise toprağı yoktur.

İnegöl'ün mahallelerinde yaşayan 11 işçiden 8 inin toprağı bulunmaktadır. 8 işçinin sahip olduğı 61.5 dönüm toprak, kaza merkezindeki toplam toprağın %1.3 ünü meydana getirmektedir. İşçilerin 5 inin 1-10 dönüm arasında değışen toplam 15 dönüm toprağı tasarruf etmektedir. 11- 20 dönüm arasında 3 kişinin toprağı mevcuttur. Onların toprak miktarı ise 46.5 dir. Geriye kalan üç kişinin ise, toprağı yoktur.

İnegöl kazası merkezinde yaşayan 10 görevliden 82 inin toprağı vardır. Görevlilere ait toplam toprak miktarı 92 dönümdür. 92 dönüm toprak kaza merkezindeki toplam toprak miktarının %1.9' unu meydana getirir. 1-10 dönüm arasında toprağın sahibi 4 görevlinin 20 dönüm, 11-20 dönüm arası toprağın sahibi 2 görevlinin 28 dönüm, 21-30 dönüm arası toprağın sahibi 2 görevlinin toplam 44 dönüm toprakları vardır.

⁷⁷ Bkz. Tablo 15.

Tablo 15:Mahallelerde meslek sahiplerine göre toprağın mülkiyet dağılımı

Meslekler	topraksız		1-10 dönüm		11-20 dönün		21-30 dönüm		31-40 dönüm		41-50 dönüm		51-60 dönüm		61-100 dönüm		101+		TOPLAM	
	hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı	Hane sayısı	Toprak miktarı
Çiftçiler	4	0	22	102,5	4	52	6	147	2	69	0	0	1	57,5	2	147,5	4	696,5	45	1272
Esnaf Tüccar	11	0	45	156,5	16	264,5	9	241	7	247	2	88,5	4	229	7	526,5	3	561,5	103	2314,5
İşçiler	3	0	5	15	3	46,5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	61,5
görevliler	2	0	4	20	2	28	2	44	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	92
Mesleği olmayanlar	17	0	16	80	1	20	0	0	2	82,5	0	0	0	0	2	161,5	3	616	41	960
TOPLAM	37	0	92	374	26	411	17	432	11	398,5	2	88,5	5	286,5	11	835,5	10	1874	210	4700

Mesleği olmayanlar gurubunda yer alan 41 kişi toplam 960 dönüm toprağa sahiptir. Bu miktar toplam toprağın %1.3'üne tekabül etmektedir. Mesleği olmayanların 17'sinin toprağı mevcut değildir. Bu 17 kişinin 6'sı Sinanbey Mahallesi'nde ikamet eden Kıpti nüfusudur. Geriye kalan 11 kişi Yenice ve Cuma

Mahalleleri'nde oturmaktadır. 1-10 dönüm arası toprağın sahibi 16 kişinin ise 13'ünü Kıptiler oluşturmaktadır. Bunların toplam toprak miktarı 80 dönümdür. 1 kişinin 20 dönüm toprağı, 2 kişinin 82.5 dönüm toprağı, 2 kişinin 161.5 dönüm toprağı, ve son olarak da 3 kişinin 616 dönüm toprağı vardır. Ağa lakaplı büyük toprağa sahibi bu kişiler, toprağın çoğunu kiraya yada ortağa vererek değerlendirmişlerdir.

Sonuç olarak, İnegöl kazası merkezinde yaşayan halkın iştigal ettiği meslekleri itibariyle toprağın dağılımı incelendiğinde, toprağın büyük bir kısmının esnaf ve tüccarların mülkiyetinde bulunduğu görülür. Bu da İnegöl kazası merkezindeki mahallelerde tarım dışı faaliyetlerin daha gelişmiş olduğunu gösterir. Bunun da sebebi halkın sadece tarımla, geçimini sağlayamamasından kaynaklanabilir. %89.4'ü toprak sahibi olan 103 esnaf ve tüccar, kaza merkezi nüfusunun %49'unu meydana getirmekte ve toplam toprak miktarının %49.2'sini tasarruf etmektedirler. Esnaf ve tüccarlardan sonra %91.1'i toprak sahibi olan çiftçi kesimi gelir. Kaza merkezi nüfusunun %21.4'ünü teşkil eden çiftçiler, toplam toprağın %27'sini tasarruf etmektedir. % 58.3'ü toprak sahibi olan belirli bir mesleği olmayanların oluşturduğu grup, kaza merkezi nüfusunun %19.5'ini meydana getirdiği gibi toplam toprak miktarının da % 20.4'ünü tasarruf etmektedir. Bundan Sonra nüfusun %5.2'sini oluşturan işçiler gelir. İşçilerin %72.2'sinin toprağı mevcut olup toplam toprağın % 1.3'ü bu gurubun tasarrufundadır. Ve son olarak nüfusun % 4.7'sini oluşturan görevlilerin % 80'i toprak sahibi olup, toplam toprağın % 1.9'u bu guruptaki meslek sahiplerine aittir.

B- YETİŞTİRİLEN ÜRÜNLER

Temettuat defterleri'nde kayıtlı olan çeşitli veriler arasında İnegöl kazası merkezinde yetiştirilen tarım ürünleri ve bunlardan alınan öşür vergisinin miktarları da bulunmaktadır. Bu veriler sayesinde İnegöl kazası merkezinde yetiştirilen ürünler ve miktarları hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz.⁷⁸ Kazada yetiştirilen belli başlı tarım ürünler,

⁷⁸ İnegöl kazası merkezinde özellikle tarla ürünleri arasında yer alan hububattan alınan öşür aynı olarak toplanırken; bağ ve bahçe ürünlerinden (üzüm, dut, sebze ve meyveler gibi.) nakdi olarak yani bedelen toplanmıştır. Öşürü aynı olarak toplanan ürünlerin öşürleri kaydedilirken kullanılan ölçü başına başına kıymetleri, kuruş cinsinden tahakkuk eden toplam vergi ve ölçü birimiyle miktarları belirtilmiştir. Öşürü bedelen toplanan ürünlerin ise, ağırlık olarak miktarları belirtilmeyip sadece bu ürünlerden alınan öşürün kuruş olarak değeri

hububat, meyve ve sebzelerdir. İnegöl'ün incelemiş olduğumuz bu üç mahallesinde özellikle bağ ve bahçe ürünlerinin (dut) ağırlıklı olarak yetiştirildiğini görmekteyiz. Bağ ve bahçe ürünlerinden sonra ise, tahıl üretimi (buğday, arpa, burçak, çavdar, çeltik) ağırlıklı olarak yetiştirilmektedir.⁷⁹ Sınai bitki üretimi ise yoktur.

Sinanbey Mahallesi'nde hububat yetiştiriciliğinin olmadığını görmekteyiz. Yenice ve Cuma mahallelerinde yetiştirilen hububat 5 çeşittir. Bunlar; hınta, şar, burçak, çeltik, çavdardır. Mahallelerde üretilen toplam 2.860 kile hububattan elde edilen toplam hasılat 29.575 kuruştur.⁸⁰

yazılmıştır. Bundan dolayı, öşrü bedelen alınan ürünlerin ölçü birimiyle ne kadar yetiştirildiğini tespit etmemiz mümkün olmamaktadır. Biz de bu ürünlerden bedelen alınan öşür miktarlarını onla çarparak bu mahsullerin 1844 yılında az veya çok yetiştirildiği hakkında bir fikir elde etmeye çalıştık.

⁷⁹ Bkz. Tablo 16.

⁸⁰ 1260-61 tarihli temettuat defterlerinde her şahsın neler ektiği ve her birinden ne kadar mahsul aldığı da vereceği öşür dolayısıyla bu defterlere kaydedilmiştir. Hububat ürünlerinin her birinden %10 hesabıyla alınan öşrün hem ağırlık olarak miktarı, hem de buna isabet eden bedel mevcuttur. Böylece bu kısımdaki rakamları onla çarparak her şahsın tarladan kaldırdığı çeşitli mahsullerin miktarları ile bedellerini öğrenmek mümkün olmaktadır. Aynı zamanda ağırlık-bedel ilişkisinden mahsul fiyatları da tespit edilebilmektedir. Kütükoğlu, a.g.m., s.406

Tablo 16: Mahallelerde Yetiştirilen Hububat ve Aluf(1844)												
Mahalleler	Hinta		Şar		Burçak		Çeltik		Çavdar		Aluf	
	kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kile	kuruş
Yenice Mahallesi	640	7165	195	1230	105	190					60	240
Cuma mahallesi	1080	17350	540	1590	180	790	100	1100	20	160		
Sinan Bey ⁸¹ Mahallesi												
Toplam	1720	24515	735	2820	285	980	100	1100	20	160	60	240

Hububattan elde edilen toplam hasılatın %82.8'i buğday istihsalinden sağlanmaktadır. Buğdayın üretim miktarı da kaza merkezinde üretilen toplam hububat'ın %60.1'ini teşkil etmektedir. Bir senede kaza merkezinde üretilen buğday miktarı 1720 kile ve elde edilen toplam hasılat 24.515 kuruştur. Buğdayın birim fiyatı 11 kuruştur.⁸² Buğday üretiminin ve dolayısıyla buğdaydan elde edilen gelirin en yüksek olduğu mahalle Cuma Mahallesi'dir. Yetiştirilen toplam buğday miktarının %62.7' si Cuma Mahallesi'nde yetiştirilmektedir.

Yenice ve Cuma Mahallesi'nde yetiştirilen hububat içinde ikinci sırada arpa gelmektedir. 1844 yılında kaza merkezinde toplam 735 kile arpa üretilmiştir. Kile başına arpanın değeri 5-8 kuruş arasında değişmektedir. Toplam hububat miktarının %25.6'sını meydana getiren arpanın yıllık hasılatı 2820 kuruştur. Toplam arpa miktarının %73.4'ü Cuma mahallesinde üretilmektedir.

Buğday ve arpa birlikte kaza merkezinde üretilen hububatın miktar olarak %85.8'ini, değer olarak %92.4'ünü oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle, buğday ve arpa dışında geriye kalan 4 tahıl çeşidinin üretim ve bunlardan elde edilen hasılat miktarları oldukça azdır.

Bunların başında %9.9'luk üretim miktarı ile burçak gelmektedir. Birim fiyatı genelde 10 kuruş olan burçak 1844 yılında, toplam 285 kile üretilmiştir. Burçaktan elde edilen yıllık hasılat toplam 980 kuruştur.

⁸¹ Sinanbey mahallesinde hububat tarımı yapıldığına dair bir bilgi yoktur.

Burçaktan sonra gelen çeltik'in toplam hububat miktarı içinde payı %3.4 kadardır. 1 kile çeltik'in birim fiyatı 11 kuruştur. Kaza merkezinde üretilen 100 kile çeltikten 1100 kuruş gelir temin edilmiştir. Çeltikten sonra son olarak 20 kile üretim miktarı ile çavdar gelmektedir. Çavdar, yetiştirilen toplam hububat miktarının %0.6'lık kısmını oluşturur. Çavdar'ın birim fiyatı ise 8 kuruştur. Toplam 20 kile çavdardan elde edilen hasılatın miktarı ise, 160 kuruştur. Vergisi aynı olarak alınan ürünlerden biri de, aluf (saman) dır. 1844 yılı 60 kile aluftan 240 kuruş gelir elde edilmiştir.

İnegöl kazası merkezinde bağ- bahçe ürünlerinin (özellikle dut) ağırlıklı olarak yetiştirildiğini söylemiştik. Bağcılık ve Bahçecilik tarla tarımına göre emek- yoğun faaliyetler olup nüfusun yoğun olduğu kasaba şehir çevrelerinde oldukça yaygındır. Bağ ve bahçe ürünleri pazara dönük ürünlerdir.⁸³

Tablo 17: Bağ ve Bahçe Ürünleri Hasılat Miktarları (1844)	
	Hasılat miktarları(kuruş)
Harir	52.010
Üzüm	9.095
Bostan	6.245
Soğan ve Sarımsak	1.840
Diğerleri(lahana, bakla, mısır, fasulye, sebze ve meyveler) ⁸⁴	5.215
Toplam	74.405

Bağ ve bahçe ürünlerinden alınan öşür bedelen toplandığı için bu ürünlerin sadece hasılat miktarlarını verebiliyoruz. Bilindiği üzere İnegöl Hüdavendigâr sancağının bir kazasıdır. Hüdavendigâr, koza üretiminde gelişmiştir. İnegöl'ün İncelemiş olduğumuz

⁸³ Güran, a.g.e., s.79.

⁸⁴ Genelde mısır ve fasulye, tarla ürünleri arasında yer almasına rağmen defterde tek başlarına yani, sadece mısır veya sadece fasulye olarak hasılat miktarları belirtilmeyerek diğer ürünlerle beraber verilmiştir. Örneğin, “mısır ve lahana”, “ fasulye ve Bostan”, gibi. Bundan ötürü, biz bu ürünleri de bağ ve bahçe ürünleri içinde değerlendirdik.

mahallelerinde harir üretiminin oldukça fazla olduğunu anlıyoruz. Bir yılda harir üretiminden elde edilen hasılat miktarı, 52.010 kuruştur. Sonra sırasıyla, 9.095 kuruş hasılat miktarı ile üzüm, 6.245 kuruş hasılat miktarı ile bostan, 5. 215 kuruş hasılat miktarı ile diğer ürünler (lahana, bakla, mısır, fasulye, sebze ve meyveler), 1.840 kuruş hasılat miktarı ile soğan ve sarımsak üretimi gelir. Bağ ve Bahçe ürünlerinden elde edilen bir yıllık gelir 74.405 kuruştur.⁸⁵

Vergisi bedelen alınan ürünlerden biride yoncalıktır. Yoncalıklardan elde edilen bir yıllık toplam hasılat 1650 kuruştur.

Netice itibariyle İnegöl'ün mahallelerinde 74.405 kuruş bağ ve bahçe ürünleri, 29.575 kuruş hububat ürünleri, 240 kuruş aluf, 1650 kuruş yoncalıklardan elde edilen gelir ile beraber 1844 yılı toplam hasılat miktarı 105.870 kuruştur.

Toplam hasılat miktarının %49.1'i harir üretiminden sağlanmıştır. Hububat üretiminden sağlanan hasılat miktarı ise, toplam hasılat miktarının %27.9'unu oluşturur. Sonra sırasıyla %8.5'lik bir payla Üzüm, %5,8'lik bir payla bostan, %4.9 luk bir payla diğer bahçe ürünleri ve son olarak %1.7 lik bir payla soğan ve sarımsak, %1.5 lik bir payla yoncalıklar, %0.2 lik bir payla aluf gelir.

Genel bir değerlendirme yaparsak bahçe ürünleri arasında yer alan harir üretiminin oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Sonra hububat ve diğer bahçe ürünleri gelmektedir.

C-HAYVANCILIK

Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında, hemen hemen her bölgede görülen hayvancılık faaliyetleri şehir ve kasabaların ekonomisine katkıda bulunur.⁸⁶ Gücünden ve gübresinden faydalanılan hayvanlar tarımsal faaliyetlerde önemli bir yardımcı iş gücü oluşturur. Ayrıca; hayvanların etinden, sütünden, yününden ve derisinden de yararlanır. Temettuat defterlerin'de hayvancılık ile ilgili zengin bilgiler mevcuttur. Ailelerin sahip olduğu hayvanlar deftere cinsi, miktarı ve varsa yıllık hasılatları belirtilerek yazılmıştır.

⁸⁵ Bkz. Tablo 17.

⁸⁶ Osmankı İmparatorluğu'nda hayvancılık konusunda bkz. Güran "Osmanlı tarımı", s.100-112.

Tablo 18: Mahallelerde halkın sahip olduğu hayvanlar

	Yenice mahallesi	Cuma Mahallesi	Sinanbey mahallesi	Toplam
Beygir	24	20		44
Kara Manda İneği	2			2
Kara manda Öküzü		3		3
Kara sığır dügeyi		8		8
Kara Sığır İneği	14	20		34
Kara sığır öküzü	22	48		70
Kara Sığır Tosunu	9	8		17
Katır	1			1
Kısrak		4	7	11
Manda Dügeyi	3	4		7
Manda İneği	26	27		53
Manda malağı	15	15		30
Manda Öküzü	3	12		15
Merkep	9	13		22
Tay		2		2
Toy (kısrak)		1		1
Yoz kara sığır İneği	6	10		16
Yoz Manda İneği	6	5		11

Kaza merkezinde tarla işlerinde, taşımacılıkta ve ulaşımda gücünden; sütü ile hasılatından faydalanılan büyük baş hayvanların 44'ü beygir, 2'si kara manda ineği, 3'ü kara manda öküzü, 8'i kara sığır dügeyi, 34'ü kara sığır ineği, 70'i kara sığır öküzü, 17'si kara sığır tosunu, 1'i katır, 11'i kısrak, 7'si manda dügeyi, 53'ü manda ineği, 30'u manda malağı, 15'i manda öküzü, 22'si merkep, 2'si tay, 1'i toy kısrak, 16'sı yoz kara sığır ineği, 11'i yoz manda ineğidir.⁸⁷ Miktarlarını verdiğimiz büyük baş hayvanlardan manda ineği ile kara sığır ineğinin yıllık hasılatları defterde belirtilmiştir. Buna göre sahipleri, manda ineğinden 50 kuruş, kara sığır ineğinden 30 kuruş yıllık gelir temin etmektedirler. Kaza merkezindeki 53 manda ineğinden sağlanan hasılatın toplam miktarı 2650 kuruş, 34 kara sığır ineğinden sağlanan hasılatın toplam miktarı, 1020 kuruştur. Sinanbey mahallesinde diğer iki mahalleden farklı

⁸⁷ Hayvanların çeşit ve miktarlarına göre mahallelere dağılımları için bkz. Tablo 18

olarak kısrağın yıllık hasılatı belirtilmiş. Kısrağın yıllık hasılatı 30, 40 ,60 kuruş arasında değişmiştir.⁸⁸ Sinanbey mahallesinde toplam 7 kısrağın yıllık hasılatı 290 kuruştur.

Kaza merkezinde bulunan büyükbaş hayvanlar arasında bulunan merkep (22), bargirin (44) olması ulaşım ve taşımacılıkta kullanılan hayvan sayısının fazla olduğunu gösterir. Kaza merkezinde küçük baş hayvancılığın gelişmediği anlaşılmaktadır. Yine hayvancılığında yaygın bir geçim kaynağı olmadığı görülmektedir. Fakat buna karşın Ulaşım ve taşımacılık hizmetlerinde büyükbaş hayvanların gücünden yararlanılmıştır. İnegöl kazası merkezinde toplam gelir miktarı içinde hayvancılığın payı, % 1.6 gibi çok düşük bir miktarda kalmıştır.

⁸⁸ Kıptiler, at ve kısrağ besleyerek yol kestikleri ve hırsızlık yaptıkları için bu tür olayların önüne geçmek için onların at sahibi olmaları yasaklanmıştır. Altınöz,a.g.m, s.427. İncelemiş olduğumuz Sinanbey mahallesine ait temettuat defterinde kıptilerin kısrağ sahibi oldukları fakat bunun için devlete vergi ödediklerini tespit ettik.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNEGÖL KAZASI MERKEZİNİN İKTİSADİ YAPISI

A-HALKIN GELİR KAYNAKLARI VE DAĞILIMI

1.Hane Reislerinin Gelir Kaynakları

Temettuat defterlerinde yer alan bilgilerden hareketle, İnegöl kazası merkezinde yaşayan hane reislerinin gelir kaynaklarını ve bu gelir kaynaklarının toplam gelir içindeki nispi önemini tespit etmek mümkündür. İnegöl kazası merkezinde hane reisleri genel olarak yedi farklı gelir kaynağından geçimlerini temin etmektedirler.⁸⁹

İnegöl kazası merkezinde yaşayan hane reislerinin gelir kaynaklarının başında çiftçilik faaliyetleri gelir. Çiftçilik faaliyetlerini kendi içinde tarla ziraati, bağcılık ve hayvancılık olmak üzere üç guruba ayırdık.

⁸⁹ Mahallelerde yaşayan halkın gelir kaynakları ve çeşitli gelir kaynaklarının toplam gelir içindeki payları için bkz. Tablo 19.

Hanelerin gelir kaynakları içinde yer alan hayvancılık, mahallelerde önemli bir gelir kaynağı değildir. Toplam gelir içindeki payı %1.6 oranında kalan hayvancılıktan hane reisleri 1844 yılında 3.960 kuruş gelir elde etmiştir. Mahallerde sadece büyük baş hayvancılık yapılmaktadır.

İnegöl kazası merkezinde yaşayan hane reislerinin bir diğer gelir kaynağı ortaklıktır. Ortakçılık tabiri, Anadolu'da ziraatta işbirliği için kullanılan ortak kelimesinden türetilmiş olmalıdır.⁹¹ Ortakçılık sistemi, çok eski zamanlardan beri Anadolu'da uygulanmaktadır. Bazı

Tablo: 19 Mahallelerde Hane reislerinin elde ettikleri gelirlerin kaynakları itibariyle dağılımı (1844)

Gelir kaynakları		Tarımla uğraşan üreticiler	Esnaf ve tüccar	işçiler	Görevliler	Mesleği olmayanlar	Toplam
Ziraat	Tarla ziraati	11.120	19,715	630			31.465⁹⁰
	Bağ ve Bahçecilik	17.875	48.400	170	3.040	4.920	74.405
	Hayvancılık	850	2.670		130	310	3.960
Ortakçılık		1.150	5.235				6.385
Esnaflık ve Ticaret			77.980		300		78.280
İşçilik		9.000		5.070		1.050	15.120
Maaş					1.750	180	1.930
Rant gelirleri	Bina kiralari	290	3.700		200		4.190
	Toprak kiralari	510	710		570	350	2.140
Zuhurat		2.800	5.900		1.000	12.350	22.050
Toplam		43.595	164.310	5.870	6.990	19.160	239.925

⁹⁰ Aluf ile yoncalıklardan elde edilen hasılat miktarını tarla ziraati içerisinde değerlendirdim.

⁹¹ Irene Beldiceanu-Steinherr, "XV. Ve XVI. Asırlarda Anadolu'da Ortakçılar", VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler, II, s.1321.

tarihçiler, Selçuklularda mevcut olan ortakçılık sisteminin Bizanslılarda da olabileceğini ifade etmişlerdir.⁹² Ortakçılık, toprak sahibi ile bir veya birkaç kişi arasında kararlaştırılan anlaşma koşullarına göre yapılmaktadır. Toprak ortaklar tarafından işlenmekte ve elde edilen hasılatın öşür miktarı çıkarıldıktan sonra, kalan kısmı toprak sahibi ile ortaklar arasında anlaşma koşullarına göre, çoğunlukla eşit olarak paylaşılmaktadır. Kaza merkezinde toprak sahipleri, topraklarını para karşılığı kiralamaktan ziyade ürünün paylaşılması esası üzerine ortağa vermişlerdir. Toprak sahibi için fazla risk taşımayan ortakçılık usulünün getirisi toprağın para ile kiralanmasından daha fazladır. Toprak sahibi için bir nevi rant geliri olan ortakçılıktan elde edilen 6.385 kuruş gelir, toplam gelirin %2.6'sını oluşturmaktadır.

İnegöl'ün mahallelerinde yaşayan halk için esnaflık ve ticaret faaliyetleri önemli bir gelir kaynağıdır. Esnaflık ve ticaretten bir yılda elde edilen kazancın miktarı 78.280 kuruştur. Esnaflık ve ticaret gelirlerinin , kaza merkezi içindeki toplam gelir içindeki oranı %32.6'dır.

Hane reisleri işçilikten de gelir temin etmektedir. Kaza merkezinde toplam gelirin %6.3'ünü işçilikten elde edilen kazançlar teşkil etmektedir. Mahallelerde yaşayan hane reislerinin işçilikten elde ettiği gelir 15.120 kuruştur.

Kaza merkezinde çeşitli hizmetleri ifa eden görevlilerin yapmış oldukları vazifeleri karşılığında almış oldukları maaşları, ayrı bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Maaş gelirlerinin miktarı az olup, toplam 1930 kuruş ile toplam gelirin % 0.8'ini meydana getirir.

Gelir kaynakları arasında altıncı sırayı rant gelirleri oluşturur. Rant gelirlerinin başında bina kiralari gelir. Hane reisleri sahip oldukları dükkan, değirmen, menzil ve han gibi binalarını kiraya vererek kazanç sağlamaktadırlar.⁹³ Toplam 4.190 kuruş olan bina kiralari kaza merkezinin toplam gelirin %1.7 'sini oluşturur. Sahip olunan toprağın kiralanmasıyla elde edilen toprak kiralariından elde edilen gelir 2.140 kuruş olup toplam gelirin %0.8'ini meydana getirir.

Hane reislerinin gelir kaynakları arasında son sırayı zuhurat gelirleri oluşturmaktadır. İnegöl'ün mahallelerine ait defterlerde genellikle “bir senede zuhurattan” açıklaması ile verilen bu gelirlerin nerelerden ve hangi faaliyetlerden kazanıldığı belirtilmemiştir. Bu tür gelirler kaynağı belli olmayan veya kaydedilmeyen gelirler olarak kabul edilmektedir.⁹⁴

⁹² A.g.m, s.1325

⁹³ Kiraya verilen binaların çeşitleri için bkz. Tablo 12.

⁹⁴ Nuri Adıyeke, a.g.m., s. 773. Mübahat kütükoğlu, bu tür gelirleri köylüler tarafında emek sarfedilmeden elde edilen gelirler olarak görmektedir. Kütükoğlu, a.g.m., s.410.

Ancak bunun yanında zuhurat gelirlerinin hem kaza merkezindeki mahallelerde ve hem de köylerde çeşitli meslek gelirlerinin yerine de kullanıldığı bilinmektedir.⁹⁵

Zuhurat gelirlerinin başka kaynaklardan elde edildiği muhakkaktır ve bu kaynaklar defterde belirtilmemiştir. Ayrı bir gelir kaynağı olarak kabul ettiğimiz zuhurat gelirlerinin miktarı 22.050 kuruş olup kaza merkezindeki toplam gelirin %9.1'ini meydana getirir.⁹⁶

Genel olarak değerlendirildiğinde, İnegöl'ün kaza merkezinde yaşayan halkın geçimini sağladığı en önemli gelir kaynağını, çiftçilik faaliyetleri teşkil eder. Tarla ziraati, bağ ve bahçecilik ve hayvancılık olmak üzere üç gurup olarak tasnif ettiğimiz çiftçilik faaliyetlerinin toplam gelir içindeki payı %45.7'dir. Toplam gelir içindeki %2.6'lık bir orana sahip müşterek ziraati de bu gurup içerisinde değerlendirirsek çiftçilik faaliyetlerinin toplam gelir içindeki payı daha da artacaktır. Bu da kaza merkezinde toprağa dayalı üretimin önemini gösterir.

Kaza merkezinin gelir kaynakları içinde sahip olduğu oranla ikinci sırada esnaflık ve ticaret faaliyetleri gelir. Esnaflık ve ticaret faaliyetlerinden elde edilen gelirin, toplam gelirin %32.6'sını meydana getirmesi, esnaflık ve ticaretin kaza merkezi için önemli bir geçim kaynağı olduğunu gösterir. Kaza merkezindeki çeşitli meslek dalları bir çok insan için önemli bir geçim kaynağı olmuştur.

Gelir kaynakları arasında önemli bir paya sahip olan zuhurat gelirleri, toplam gelirler içinde sahip olduğu %9.1 oranıyla üçüncü sırada yer alır. Kaynağı belli olmayan bu tür gelirler, çeşitli meslek guruplarına mensup bir çok kişi için ek bir gelir kaynağı oluşturmaktadır.

Yaptığımız sıralamada dördüncü sırayı işçilik gelirleri almaktadır. Çoğu tarım sahasında yapılan işçilikten kazanılan gelirin toplam gelir içindeki payı % 6.3'dür.

Gelir kaynakları içinde beşinci sırada rant gelirleri gelmektedir Bina ve toprak kiralardan oluşan rant gelirleri, toplam gelirin %2.5'ini oluşturur. Çoğunluğunu bina kiralalarının oluşturduğu rant gelirleri kaza merkezinin ekonomik hayatında mülk sahipleri için önemli bir gelir kalemini teşkil eder.

Kaza merkezinde yaşayan insanların geçimlerini sağladığı gelir kaynakları arasında son sırayı, maaşlar alır. Kasabada çeşitli hizmetleri yerine getiren görevlilerin maaşları, kasabanın toplam gelirin %0.8'i gibi çok az bir kısmını meydana getirir.

⁹⁵ Selahittin Özçelik, "Temettuat Defterlerine Göre İnay ve Çevresinde İktisadi ve Sosyal Hayat", **21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu (25-27 Ekim 2001)**, c.I, İstanbul 2001, s.263

⁹⁶ Yenice, Cuma ve Sinanbey mahallelerindeki toplam 22.050 kuruş zuhurat gelirlerinin 6700 kuruşu Sinanbey mahallesindeki Kıptilere aittir.

2. Meslek Guruplarınca Elde Edilen Gelirlerin Kaynakları İtibariyle Dağılımı

Bir önceki bölümde halkın gelir kaynaklarını inceleyip bunları önemleri itibariyle sıraladık. Bu bölümde ise meslek guruplarına göre elde edilen gelirin, kaynakları itibariyle dağılımını sunacağız. İnegöl'ün kaza merkezinde yaşayan insanların teşkil ettiği beş farklı meslek grubunun, elde ettikleri gelirlerin kaynakları itibariyle dağılımını tetkik edeceğiz.

İnegöl'ün 3 mahallesinde yaşayan halkın yapılan tahrire göre bir senelik gayri safi milli gelirleri ⁹⁷ toplam 239.925 kuruştur. ziraatla uğraşan üreticiler olarak adlandırdığımız çiftçilerin toplam geliri 43.594 kuruştur. Toplam 45 çiftçinin yaşadığı kaza merkezinde, bir çiftçinin ortalama geliri 968.7 kuruştur. Bu faaliyetler içinde en yüksek pay, 29.545 kuruş ile çiftçilik faaliyetlerinden elde edilmiştir. Tarımla uğraşan üreticilerin bir diğer önemli gelir kaynağı zohurat gelirleridir. Çiftçiler gelirlerinin 2.800 kuruşunu bu tür gelirlerden sağlamaktadırlar. Bazı çiftçiler ise işleyemedikleri topraklarının bir kısmını ise ortağa vermektedir. Çiftçiler gelirlerinin 1150 kuruşunu ortaklıktan kazanmaktadırlar. Bir kısım çiftçiler, topraklarından elde ettikleri gelir yeterli olmadığından bir başkasının toprağında tarım işçiliği yaparak 9000 kuruş ek gelir sağlamaktadır. Çiftçilerin bazıları sahip oldukları bina ve tarlaları kiraya vererek rant geliri sağlamaktadırlar. 800 kuruş rant geliri içinde toprak kiralalarının payı daha yüksektir. Ortaklıktan elde edilen kazancın kira gelirlerinden fazla olması, çiftçilerin kendi işleyemedikleri toprakları para kira ile değerlendirmekten ziyade ortağa verdiklerinin göstergesidir.

Kaza merkezinde oturan, başta tarım olmak üzere çeşitli alanlarda işçilik yaparak geçimini sağlayan işçi sınıfının⁹⁸ bir yıllık toplam geliri 5.870 kuruştur. Kaza merkezinde 11 işçi bulunduğu göre bir işçi yılda ortalama 533 kuruş kazanmaktadır. İşçiler gelirlerinin önemli bir kısmını kendi mesleki faaliyetlerinden kazanmaktadırlar. İşçilik geliri bu sınıfın toplam gelirinin 586.3'ünü (5.070 kuruş) meydana getirir. Daha sonra 630 kuruş ile tarla ziraatından ve 170 kuruş ile bahçe ziraatından elde edilen kazançlar gelir.

⁹⁷ Tahririn yapıldığı esnada gelirin, bütün üretim masrafları tenzil edildikten sonra safi gelir olarak mı yazılacağı yoksa bu masraflar tenzil edilmeden gayri safi gelir olarak mı yazılacağı gündeme gelmiştir. Bazı bölgelerden gelen dilekçelerde, ahalinin, yapılan masraflar tenzil edildikten sonra, kalan kısmının gelir olarak yazılmasının hususunda istekleri vardır. Durum Meclis-i Valay-ı Ahkam-ı Adliye'de görüşülmüş ve masrafların tenzil edilmesinde ortaya çıkacak çeşitli sakıncalara dikkat çekildikten sonra tahrirden maksadın halkın gelirlerinin masraflar çıktıktan sonraki kısmının vergi olarak alınması değil, gelirlerin sadece uygun kısmının vergi olarak alınması olduğu belirtilerek, gayri safi hasılatın yazılmasına karar verilmiştir. Alınan karar sayımı yapılan bölgelerin vali, defterdar ve kaymakamlarına bildirilmiştir. BOA, MMI,(Mesail-i Mühime İradeleri Tasnifi), nr.65/5 den'Fatih Bozkurt, Maliye Nezareti Temettuat Defterlerine Göre Gördes Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu, Manisa 2003, s.127.

⁹⁸ İşçilik sınıfında yer alan kişilerin meslek adları için bkz. Tablo 3.

İnegöl kazası merkezinde yaşayan çeşitli meslekleri icra eden 103 esnaf ve tüccarın⁹⁹ bir yıllık toplam kazançları 164.310 kuruştur. Esnaf ve tüccar gurubunda yer alan bir kişinin yıllık ortalama geliri 1.595 kuruştur. Bu gurup doğal olarak gelirlerinin önemli bir kısmını esnaflık ve ticaretten kazanmaktadır. Bu tür gelirler, esnaf ve tüccarların toplam gelirlerinin %47.4'ünü (77.980 kuruş) meydana getirir. Esnaf ve tüccarların, meslek gelirleri dışında en önemli gelir kaynağı çiftçilik gelirleridir. Toplam 70.785 kuruş olan çiftçilik gelirleri esnaf ve tüccarların toplam gelirinin %43 ünü oluşturur. Esnaf ve tüccarların bir diğer gelir kaynağını 5900 kuruş ile zuhurat gelirleri teşkil eder.

Esnaf ve Tüccarların ortaklıktan elde ettiği gelirin miktarı ise, 5235 kuruştur. Esnaf ve tüccarların gelir kaynakları arasında rant gelirleri de yer alır. Bina kiralarından yılda 3700, toprak kiralarından yılda 710 kuruş gelir temin etmişlerdir.

İnegöl kazası merkezinde çeşitli alanlarda hizmet veren 10 görevlinin yıllık toplam geliri 6.990 kuruştur. Görevlilerin her biri yıllık ortalama 699 kuruş gelire sahiptir. Görevliler diğer meslek guruplarının aksine gelirlerinin büyük bir kısmını kendi mesleklerinden değil de zirâi alandan kazanmaktadır. Çiftçilik faaliyetlerinden toplam 3170 kuruş gelir temin etmişlerdir.

Genel olarak çiftçilik gelirlerinin toplam gelir içindeki payı 45.3 tür. Görevlilerin çiftçilikten sonra en önemli gelir kaynağı görevlerini yapmış oldukları hizmetleri karşılığında elde ettikleri maaşlardır. Görevlilerin elde ettikleri maaşların toplamı 1750 kuruştur. Maaş gelirleri toplam gelirlerinin % 25'ini oluşturur. Görevlilerin gelir kaynakları arasında 1000 kuruş ile zuhurat gelirleri gelir. Zuhurat gelirlerinden sonra 770 kuruş ile bina ve toprak kiralarından elde edilen rant gelirleri vardır.

İnegöl kazası merkezinde yaşayan ve bizim mesleği olmayanlar olarak nitelendirdiğimiz 41 kişiden 19'unu Sinanbey Mahallesi'nde yaşayan Kıptiler oluşturmaktadır. Geriye kalan 22 kişi çeşitli gelir kaynaklarına sahiptir Kıptilerden 16' sının az miktarda da olsa dut tarımı ile uğraştıklarını görmekteyiz. Kıptilerin toplam gelirleri 19.160 kuruştur. Bu gelirlerin büyük bir kısmı olan 12.350 kuruşu kaynağı bilinmeyen zuhurat gelirlerinden sağlanmıştır. Zuhurat gelirlerinde büyük bir kısmı yani 6.700 kuruşu kıptilere aittir. Gelirlerin bir kısmı (4920 kuruş) bahçe tarımından (dutçuluk) elde edilmiştir. Bahçe tarımından elde edilen gelirinde 3.970 kuruşu kıptilerin kazançlarıdır. Bina kiralarından elde edilen gelir 350 kuruştur. Yine bu kişiler işçilik yaparak toplam bir yılda 1.050 kuruş gelir temin etmişlerdir.

⁹⁹ Esnaf ve tüccarların icra ettikleri meslek alanları için bkz. Tablo 4-8

Meslek guruplarının gelirlerinin kaynakları itibariyle dağılımını kısaca özetleyecek olursak, belirli bir mesleği olanlardan tarımla uğraşan üreticiler, işçiler ve esnaf ve tüccarların gelirlerinin büyük bir kısmını icra ettikleri mesleklerinden kazandıkları görülmektedir. Görevliler ise gelirlerinin önemli kısmını çiftçilik faaliyetlerinden kazanmaktadırlar. Genel olarak bütün meslek guruplarının mensupları, ek bir gelir temin etmek maksadıyla mesleklerinin dışında diğer gelir kaynaklarının tamamına yakınından az veya çok kazanç sağlamaktadırlar. Bununla birlikte; çiftçiler meslek gelirleri haricinde gelirlerinin geri kalan kısmını zuhurat gelirlerinden ve işçilikten kazanırken; işçiler çiftçilik faaliyetlerinden, esnaf ve tüccarlarda meslekleri dışında zuhurat gelirlerinden ve çiftçilikten önemli miktarda gelir temin etmektedirler. Esnaf ve tüccarların ortaklıktan ve rant gelirlerinden kazandıkları meblağ da yüksektir. Görevliler ise çiftçilik faaliyetlerinden sonra görevleri karşılığı aldığı maaşlarından ve zuhurat gelirlerinden kazanç sağlamaktadırlar. Görevlilerin maaş gelirlerinin toplam gelir içindeki payı ise %0.8 dir. Belirli bir mesleğe sahip olmayanların gelir kaynakları ise toplam gelirlerinin %91.2' si zuhurat gelirleri ve çiftçilik teşkil etmektedir.

Dikkatle incelendiğinde işçiler hariç, diğer dört sınıf halkın, bahçe ve tarla ziraati başta olmak üzere çiftçilikten yüksek oranda gelirlerinin mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, İnegöl kazası merkezinin ekonomik yapısı içinde çeşitli gelir getirici faaliyetler arasında çiftçiliğin ön planda olduğunu göstermektedir. Kaza merkezinde, halkın mal ve hizmet ihtiyacını karşılayan esnaflık ve ticarete dair çeşitli üretim faaliyetleri de gelişmiştir ve bu faaliyetlerden elde edilen gelir, kaza merkezindeki toplam gelirin 1/3'ünü oluşturur. İnegöl kazası merkezinde yaşayan beş gurup halkın bir diğer önemli gelir kaynağını, niteliği defterde belirtilmemiş olan zuhurat gelirleri meydana getirir.

Kişi başına düşen yıllık ortalama gelirin en yüksek olduğu zümre 1.595 kuruşla esnaf ve tüccarlardır. Esnaf ve tüccarları sırasıyla 968.7 kuruşla çiftçiler, 6.990 kuruşla görevliler, 5.870 kuruşla işçiler takip eder. Belirli bir mesleği olmayanlar arasında gelir sahibi bulunanlardan bir kişi ise yıllık ortalama 467.3 kuruş gelir elde etmektedir.

Gelirin meslek gurupları arasında dağılımına gelince; kaza merkezinde, Temettuat Defterleri'nde kaydı bulunan nüfusun %21.5'ini oluşturan çiftçilerin toplam gelirin %18.1'ine; nüfusun % 5.2'sini oluşturan işçilerin toplam gelirin %2.4'üne, nüfusun %49'unu oluşturan esnaf ve tüccarların toplam gelirin % 68.5'ine; nüfusun %4.8'ini oluşturan görevlilerin toplam gelirin %3'üne; nüfusun %19.5'ini oluşturan mesleği olmayanların ise toplam gelirin %8'ine sahip olduklarını söyleyebiliriz.

B. VERGİ

1. Vergi Türleri

İncelediğimiz dönemde İnegöl kazası merkezinde devlete ödenen vergiler iki kısımdan oluşmaktadır.

- 1- Vergi-i mahsusa
- 2- Öşürler ve resmler

a. Vergi-i Mahsusa

Tanzimat Fermanı'nda yer alan mali ıslahatlarla ilgili maddelerden özellikle vergilerde adaletin sağlanması hususu dikkat çekmektedir.¹⁰⁰ Bu amaçla; Tanzimat'tan önce “tekalif-i örfiye” adı altında bir çok vergi kaldırılarak, herkesin gelirine göre toplanacak “vergi” adıyla tek bir vergi kalemi tesis edilmiştir.¹⁰¹ Kaldırılan örfi vergilerden bazı indirimler yapılmış ve bu vergiler “ancemaatin vergisi” adı altında yani devlete mahallece, köyce ödenecek vergi olarak düzenlenmiştir.¹⁰² Yerleşim birimlerinden talep edilen ancemaatin vergisi, ilgili yerleşim birimindeki haneler arasında gelir düzeylerine uygun olarak vergi-i mahsusa adı altında paylaşılacaktır. Bu uygulama ile, halkın mali gücüne göre vergi ödemesi ve böylece vergilerde adaletin sağlanması amacı gerçekleştirilmiş olacaktır.

Ancemaatin vergisi halkın ödeme gücüne göre tevzii olunacağı için öncelikle halkın mali gücünü oluşturan emlak, arazi ve hayvan varlığı ile diğer gelir kaynaklarından elde ettiği gelirlerinin tespit edilmesi gerekiyordu.¹⁰³ İşte, 1845 (1261) yılında yapılan sayımların amacını, halkın gelir kaynaklarını, bu kaynaklardan elde ettiği yıllık gelirleri ile devlete ödediği verginin tespit edilmesi oluşturmaktadır. Temettuat defterlerinin, her bir vergi mükellefi için ayrılan kısımlarında o kişinin sahip olduğu emlak, hayvan ve arazi miktarı, çeşitli gelir kaynaklarından M.1844(H.1260) yılında elde ettiği gelir ve devlete ödediği vergi-i mahsusa miktarı kaydedilmiştir. Bu sayımlar ile halkın gelirleriyle, verdiği vergi oranı arasında adaletsizlik olup olmadığı anlaşılacaktır.

Bu dönemde ancemaatin vergisinin halk arasında dağılımının adaletten uzak olduğuna dair yoğun şikayetler olmuştur. Nitekim 1845 yılında yapılan sayımlar sonucunda, hane

¹⁰⁰Coşkun Çakır, **Tanzimat dönemi Osmanlı Maliyesi**, İstanbul 2001, s.22.

¹⁰¹ Süleyman Sudi, **Defter-i Muktesid**, I, s.78-79.

¹⁰² Çakır, a.g.e., s.49.

¹⁰³ Çakır, a.g.e., s.49.

başına toplanan vergi-i mahsusa oranlarında adaletsizlikler olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁰⁴ Nitekim İnegöl kazası merkezine ait temettuat defterlerinde bu konudaki adaletsizliklere tesadüf edilmiştir. Yıllık gelirlerinin %5' inden %9' una hatta %502 sine kadar olan kısımlarını vergi olarak ödeyen kimseler olduğu gibi¹⁰⁵, yıllık geliri farklı olan iki kişiden aynı oranlarda vergi talep edildiği¹⁰⁶ de olmuştur.

Dolayısıyla Temettuat Defterleri'ndeki verilerden hareketle İnegöl'ün mahallerinde 1844 yılında vergi-i mahsusa adı altında toplanan ancemaatin vergisinin miktarını tespit etmemiz mümkün olmaktadır.

Toplanan vergi-i mahsusa

İnegöl'ün mahallelerinde 1844 yılında, toplana vergi-i mahsusanın toplam değeri 20.768 kuruştur.¹⁰⁷ Bu miktar, mahallelerde 1844 yılında elde edilen toplam gelirin %23.7'sine tekabül etmektedir.

Mahalleler	Gelir	Vergi-i mahsusa	Verginin gelire oranı(%)	Verginin Toplam vergiye Oranı(%)
Yenice	96.010	7.044	7,3	34
Cuma	211.191	12.674	6	61
Sinanbey	10.020	1050	10.4	5
Toplam	317.221	20.768	23,7	100

Verginin mahallelere göre dağılımında 101 hane ile kaza merkezinin en büyük mahallesi olan Cuma Mahallesi en başta gelir; Bu mahalleden toplanan 20.768 kuruş vergi; toplam verginin %61'ini meydana getirir. Yenice Mahallesi 7.044 kuruş vergi ile, toplam verginin %34'ünü ve son olarak Sinanbey Mahallesi 1050 kuruş vergi ile, toplam

¹⁰⁴ Tozduman, a.g.t., s.97-98.

¹⁰⁵ Yenice Mahallesi'nde sakin 73 numaralı hanenin reisi olan aşçı Mehmed, yıllık kazandığı 1495 kuruş gelirin %50.5'ini vergi olarak devlete öderken, Yine Yenice mahallesi'nde sakin 2 numaralı hanenin reisi Helvacı Sarıbaşoğlu Mehmed, yıllık kazancı olan 4930 kuruşun %5'ini (250 kuruş) vergi olarak ödemiştir.

¹⁰⁶ Cuma mahallesinde yaşayan 5 numaralı hanenin reisi Debbağ Hacı Ahmed Ağa yıllık kazancı 5545 kuruş, vergisi 235 kuruşken, aynı mahallede 40 numaralı hanenin reisi, Hacı Ahmed Ağanın yıllık geliri, 2265 kuruş, vergisi yine 235 kuruştur.

¹⁰⁷ Bkz. Tablo 20.

verginin %5'ini oluşturur. Mahallelerden toplanan verginin mahallelerin toplam gelinine oranladığımızda; vergi yükünün en fazla olduğu mahallenin, Kıptilerin yaşadığı Sinanbey Mahallesi olduğu görülür. Sinanbey Mahallesinde yaşayan Kıptiler gelirlerinin %10.4'ünü vergi olarak devlete ödemişlerdir.¹⁰⁸

İnegöl kazası merkezine ait mahallelerine ait defterlerde kaydı bulunanların bir kısmı ise vergi-i mahsusayı ödemekten muaf tutulmuştur. Geliri vergiyi veremeyecek kadar düşük olanlardan, ianeyle geçinen ve çalışamayacak durumda olan hasta ve yaşlılardan hane reisi durumunda bulunan kadınlardan vergi talep edilmemiştir.

b. Öşürler ve Resmler

Daha önceleri toprağın verimliliğine bağlı olarak çeşitli mahsullerden onda bir dokuzda bir ve sekizde bir olarak toplanan öşür vergisi, Tanzimat'ın ilk yıllarında onda bir oranında toplanmaya başlanmıştır.¹⁰⁹ İnegöl kazası merkezine ait Temettuat Defterleri'nde çiftçilikten elde edilen 1844 yılı hasılatı tespit edilirken ödenen aşar vergisi dahil gelirin tamamı kaydedilmiştir. Bu itibarla, İnegöl kazası merkezine ait defterlerde çiftçilik faaliyetlerinden temin edilen gelirler öşür miktarı 1/10 oranında tenzil edilmemiş rakamları göstermektedir. “Yetiştirilen Ürünler” bölümünde değindiğimiz üzere, bir çok ürünün öşür vergisi aynen toplanırken bazı ürünlerin öşür vergisi ise bedelen toplanmıştır. Öşürler dışında hayvanlardan alınan resmler de deftere kaydedilmiştir.

¹⁰⁹ Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat, sad. Neşet Çağatay, c.III-IV, Ankara 1980, s.289.

Tablo 21: Mahallelerde Tarım Ürünlerinden toplanan öşürler (1844)										
Öşrü Aynen Toplananlar										
Hububatlar										
Mahalleler	Hinta		Şar(arpa)		Burçak		Çeltik		Çavdar	
	kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş
Yenice Mahallesi	64	716.5	19.5	123	10.5	19				
Cuma mahallesi	108	1735	54	159	18	79	10	110	2	16
Sinan Bey Mahallesi										
Toplam	172	2.451,5	73.5	282	28.5	98	10	110	2	16

Tablo 22: Öşrü Nakden Toplanan Tarım Ürünleri (1844)	
Bağ ve Bahçe Ürünleri	
	Öşür miktarları (kuruş)
Harir	5.201
Üzüm	909,5
Bostan	624,5
Soğan ve Sarımsak	184
Diğerleri(lahana, bakla, mısır, fasulye, sebze ve meyveler)	521,5
Toplam	7.440,5

Kaza merkezinde en fazla tarımı yapılan dutçuluktan alınan öşür miktarı da doğal olarak yüksek olacaktır. Öşrü bedelen toplanan dutluklardan alınan öşür miktarı 5.201 kuruştur.

Öşrü bedelen alınan bir diğer tarım ürünü de üzümdür. Üzümden bir yılda alınan öşür miktarı, 909,5 kuruştur. Bostandan alınan öşür miktarı 624,5 Soğan ve sarımsaktan alınan öşür miktarı 184 kuruş ve diğer bahçe ürünlerinden alınan öşür miktarı ise 521.5 kuruştur. Bağ ve bahçe ürünlerinden alınan toplam öşür miktarı 7.440,5 kuruştur.

Hububattan toplanan öşre gelince; hububattan öşrün aynı olarak alınması kanun-i kadimdir. Mahallerde en fazla yetiştirilen tahıl ürünü olan buğdaydan toplam 172 kile öşür alınmıştır. Kile başına birim fiyatı 10 kuruş olan buğdaydan 2.451,5 kuruş öşür tahsil edilmiştir. Birim fiyatı 5-8 kuruş arasında değişen arpadan toplam 73,5 kile öşür toplanmıştır. Arpadan toplanan öşrün tutarı 1.019 kuruştur. Toplanan öşür miktarı bakımından üçüncü sırada yer alan burçakta toplam 28,5 kile öşür alınmıştır. Genel itibariyle kıymeti 10 kuruş olan burçaktan alınan öşrün tutarı 98 kuruştur. Kaza merkezinde üretimi yapılan bir diğer tahıl ürünü olan çeltikten toplanan öşrün miktarı 10 kiledir. Çeltik öşrünün toplam tutarı 110 kuruş, birim değeri ise 11 kuruştur. Kasabada en az yetiştirilen tarım ürünü ise, çavdardır. Çavdardan alınan toplam öşür 2 kiledir. Birim değeri 8 kuruş olan çavdardan toplanan öşrün tutarı 16 kuruştur. Hububattan alınan toplam öşür miktarı 2957.5 kuruştur.

İnegöl kazası merkezinde yaygın olmamakla beraber hayvancılık da yapılmaktadır. Sadece büyük baş hayvancılığının yapıldığı bölgede sahibine gelir getiren Manda ineğinden ve kara sığır ineğinden vergi alınırken diğer hayvanlardan vergi talep edilmemiştir. Sinanbey mahallesine mahsus olmak üzere Kıptilerin sahip olduğu kısıraklardan da vergi talep edilmiştir. Manda ineğinden alınan vergi miktarı 0,5 kuruşken kara sığır ineğinden alınan vergi miktarı 0,3 kuruştur. Kısıraklardan alınan vergi miktarı, 0,3, 0,4, 0,6 kuruş arasında değişmektedir. Bir yılda hayvanlardan alınan toplam vergi miktarı 396 kuruştur.

Görüldüğü üzere mahallelerde toplanan 10.794 kuruş öşür ve resmin %69'u bağ ve bahçe ürünlerinden, %27.4'ü tahıl ürünlerinden %3.6'sı hayvanlardan tahsil edilmiştir.

2.Toplam Vergi Yüğü

İnegöl kazası merkezinde halktan toplanan iki çeşit vergiyi bir önceki kısımda miktarlarıyla beraber belirttik. Burada ise, halktan toplanan iki çeşit verginin toplamını tespit ettikten sonra İnegöl'ün mahallelerinde yaşayan halkın toplam vergi yüküne ve bu vergilerin yıllık gelire oranına değineceğiz¹¹⁰.

İnegöl'ün mahallerinde yaşayan nüfustan, 1844 yılında toplam 20.768 kuruş vergi-i mahsusa, toplam 10.398 kuruş öşür ve 396 kuruş resim vergisi alınmıştır. Bu vergilerin toplamı 31.562 kuruştur. Toplam vergilerin %65.8'i vergi-i mahsusa, %32.9'u öşürler ve %1.2'sini hayvan vergileri meydana getirmektedir.

Defterdeki kayıtlara göre, mahallelerdeki halkın 1844 yılı gayri safi toplam gelirleri 317.221 kuruştur. Toplam gelirin 211.191 kuruşu Cuma mahallesine, 96.010 kuruşu yenice mahallesine aittir. Kıptilerin yaşadığı Sinanbey mahallesinin bir yıllık gelirleri ise 10.020 kuruştur.

Yine defterdeki kayıtlara göre mahallelerdeki toplam vergi miktarını, defterde kayıtlı toplam gelire oranlandığında, mahallelerin toplam vergi yükü, %10 civarı olarak bulunur.

¹¹⁰ Mahalleler için toplam vergi yükünü hesaplarken iki yöntem kullanacağız. İlk yöntemde, defterde vergi ve gelirlerle ilgili rakamlar olduğu gibi esas alınacak; ikinci yöntemde ise bizim, defterlerdeki öşür vergileri ve diğer gelirler bağlamında farklı tespit ettiğimiz rakamlar esas alınacaktır.

SONUÇ

XIX. yüzyılın ortalarında Osmanlı maliyesinde, Tanzimat'ın öngördüğü halktan ödeme gücünü esas alan daha adil vergi toplanması amacıyla vergi düzenlenmesinin yapılması gündeme gelmiştir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için, öncelikle ülke genelinde halkın ekonomik potansiyelini yani servet unsurlarını ve gelir kaynaklarını ortaya çıkaracak kapsamlı bir tahrir çalışmasının yapılmasının gerekliliği anlaşılmıştır. Vergi düzenlenmesinin yapılması amacıyla 1845 yılında yapılan tahrirler esnasında hazırlanan temettuat defterlerinde yer alan veriler, bize aynı tarihlerde kaza merkezi olan İnegöl kasabasının mahallelerinin sosyal ve ekonomik durumları hakkında kapsamlı bilgiler sağlamaktadır.

İnegöl uzun süre Bizanslıların elinde kalmış, M.1299-1300 yıllarında Osmanlı hakimiyetine girmiştir. İnegöl kazası merkezinin nüfusu, sayımın yapıldığı dönemde 1050 civarındadır.

İnegöl 2'si müslüman 1'i Kıpti olmak üzere 3 mahalleden meydana gelmiştir. Kıpti nüfus toplam nüfusun % 9'luk kısmını oluşturmakta, %91 ini ise müslüman aileler oluşturmaktadır. Kaza merkezinde gayrimüslim nüfus bulunmamaktadır.

İncelenen dönemde İnegöl kazası merkezinde yaşayan halkın büyük bir kısmının "Mehmed", "Mustafa", "Ahmed", "Ali", "Halil", "İbrahim" adlarını taşıdıkları tespit edilmiştir. Bu adların Anadolu'nun pek çok bölgesinde de yaygın olarak kullanıldıkları bilinmektedir.

İnegöl kazası merkezinde yaşayan hane reislerinin, bir bakıma sosyal statülerini belirleyen mesleklerine göre ziraatla uğraşan küçük üreticiler, işçiler, esnaf ve tüccarlar, kazanın çeşitli alanlarda hizmet ihtiyacını karşılayan görevliler ve belirli bir mesleği olmayanlar olmak üzere beş guruba ayırmak mümkündür. Bu meslek gurupları arasında %51.7'lik payla esnaf ve tüccarların ilk sırada yer alması, kasabada çeşitli mal ve hizmet üreten meslek dallarının gelişmişliğinin göstergesidir. Ayrıca, ziraatla uğraşanların kasaba nüfusunun %32.9'unu teşkil etmesi de ziraî faaliyetlerin kasabanın iktisadi hayatında önemli bir yere sahip olduğunun kanıtıdır. Dolayısıyla İnegöl kazası merkezi hem esnaflık ve ticaret ile ilgili çeşitli meslekî faaliyetlerin hem de ziraatin yaygın olduğu bir yerdir. Sinanbey mahallesinde yaşayan Kıptilerin ise herhangi bir meslekleri yoktur.

Temettuat defterlerinden edindiğimiz bilgilere göre, kaza merkezinde zirai faaliyetler önemli bir yer işgal etmektedir. Kaza merkezinde yaşayan halkın %83'ü toprak

sahibidir. Toprağın kullanım alanlarına göre dağılımı incelendiğinde, dutçuluğun ön planda olduğu görülmektedir. Harir bahçelerinin yaygın olması mahallelerde ipek böceği yetiştiriciliğinin yaygınlığını ve mahallelerin İpek üretimine katkısını gösterir.

İnegöl kazası merkezinde halkın geçim kaynaklarını, iştigal ettikleri mesleklerinden sağladıkları gelirlerin dışında çiftçilik, ortakçılık, zuhûrât gelirleri ve bina ile toprak kiralarından oluşan rant gelirleri meydana getirmektedir. Hayvancılık ise önemli bir gelir kaynağı değildir. Sinanbey Mahallesi'nde yaşayan Kıptilerin ise önemli geçim kaynakları, dutçuluk ve zuhurat gelirleridir.

İnegöl kazası merkezinde yaşayan halktan 1844 yılında vergi-i mahsusa ve öşür vergisi olmak üzere iki çeşit vergi toplanmıştır. Halkın yetiştirdiği manda ineği ve kara sığır ineğinden alınan vergi miktarı çok azdır. Sinanbey Mahallesi'nde diğer iki mahalleden farklı olarak kısraktan vergi alınmıştır.

Tüm bu yazılardan hareketle kaza merkezinin halkın sosyal ve ekonomik yönden refah seviyesinin iyi olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle çiftçiliğin yanı sıra esnafılık ve ticaret'in önemli bir gelir kaynağı olduğu muhakkaktır. Mahallelerde dutçuluk ve tarla ziraati de önemli bir yere sahiptir.

EKLER

1	2
<p>فایده</p> <p>مجموعه برزوم خجیانتق</p> <p>۴۰۰۰ ۱۰۰۰ ۳۰۰۰</p> <p>مجموعه برزوم خجیانتق</p> <p>۴۰۰۰ ۱۰۰۰ ۳۰۰۰</p>	<p>خداوند کار خجیانتق با مخرج کانه بنده که در سال ۱۳۰۰ در دولت به یکباره مخلصه مضمون اهل اسلامت امداد و ارادتی وقت آنکه این میده و قدر بر راه که کلا</p> <p>فایده</p> <p>مجموعه برزوم خجیانتق</p> <p>۴۰۰۰ ۱۰۰۰ ۳۰۰۰</p> <p>مجموعه برزوم خجیانتق</p> <p>۴۰۰۰ ۱۰۰۰ ۳۰۰۰</p>
<p>فایده</p> <p>مجموعه برزوم خجیانتق</p> <p>۴۰۰۰ ۱۰۰۰ ۳۰۰۰</p> <p>مجموعه برزوم خجیانتق</p> <p>۴۰۰۰ ۱۰۰۰ ۳۰۰۰</p>	<p>فایده</p> <p>مجموعه برزوم خجیانتق</p> <p>۴۰۰۰ ۱۰۰۰ ۳۰۰۰</p> <p>مجموعه برزوم خجیانتق</p> <p>۴۰۰۰ ۱۰۰۰ ۳۰۰۰</p>
<p>فایده</p> <p>مجموعه برزوم خجیانتق</p> <p>۴۰۰۰ ۱۰۰۰ ۳۰۰۰</p> <p>مجموعه برزوم خجیانتق</p> <p>۴۰۰۰ ۱۰۰۰ ۳۰۰۰</p>	<p>فایده</p> <p>مجموعه برزوم خجیانتق</p> <p>۴۰۰۰ ۱۰۰۰ ۳۰۰۰</p> <p>مجموعه برزوم خجیانتق</p> <p>۴۰۰۰ ۱۰۰۰ ۳۰۰۰</p>

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV VESİKALARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maliye Varidat Muhasebesi, Temettuat Defterleri Tasnifi (ML.VRD.TMT), nr.6

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maliye Varidat Muhasebesi, Temettuat Defterleri Tasnifi (ML.VRD.TMT), nr.8227

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maliye Varidat Muhasebesi, Temettuat Defterleri Tasnifi (ML.VRD.TMT), nr.8229

Bursa Vilayeti Salnamesi, Sene 1310

KAYNAK ESERLER VE ARAŞTIRMALAR

ADIYEKE, Nuri, “Temettuat sayımları ve Bu sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”,sy.11, (1999).

AKGÜNLÜ, Volkan Levent ,**Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Muğla’nın Sosyo-Ekonomik yapısı**, İstanbul 2001.

AKKUŞ, Mine, Temettuat Defterlerine göre Cumalıkızık Köyü, **Bursa Araştırmaları**, Bursa 2004.

ALTINÖZ, İsmail, Osmanlı Toplum yapısı içinde Çingeneler, **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara 2002.

AŞIKPAŞAOĞLU TARİHİ, İstanbul 1992.

BAYKARA, Tuncer ,**Anadolunun Tarihi Coğrafyasına Giriş**, (Anadolu’nun İdari Taksimatı), Ankara 1988.

BOZKURT, Fatih, **Maliye Nezareti temettuat Defterlerine Göre Gördes Kazası’nın Sosyal ve Ekonomik Durumu**, Manisa 2003, s.127.

ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik yapısı**, Ankara 1997.

ÇAKIR, Coşkun, **Tanzimat dönemi Osmanlı Maliyesi**, İstanbul 2001.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, c.10, İstanbul 1989.

ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Şehrindeki (Mahalle) nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **Osmanlı Araştırmaları**, IV (1984).

GÜRAN, Tevfik ,“19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, **Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik**, Ankara 2000.

İBN-İ KEMAL, **Teravîh-i Ali Osman**, I, (yay. Şerafettin Turan), Ankara 1971, s. 139.

- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara 1943.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “ Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, **Bellekten**, LIX/225 (1995).
- MAMAŞ, Turgut Can , **İnegöl** (Tarihi, Coğrafi, İktisadi, İçtimai-Sıhhi ve kültür durumları), Bursa, 1947.
- MEHMET NEŞRİ, **Neşri Tarihi**, c.2 Ankara 1984.
- ÖZÇELİK, Selahittin ,“Temettuat Defterlerine Göre İnay ve Çevresinde İktisadi ve Sosyal Hayat”, **21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu (25-27 Ekim 2001)**, c.I, İstanbul 2001.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü 3**, İstanbul 1983.
- Sarıgöl Tanıtım Rehberi,Sarıgöl Belediyesi Yayınları“Sarıgöl 1997
- SARITAŞ, Yavuz, **Tapu Tahrir Defterlerine Göre XV ve XVI.Yüzyıl İnegöl (Sarıgöl)**,Uludağ Üniversitesi Tarih Bölümü Lisans Tezi, Bursa 1995,
- SHAW, Stanford, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, c.II, terc. Mehmet Harmancı, İstanbul 1994
- STEINHERR, Irene Beldiceanu ,“XV. Ve XVI. Asırlarda Anadolu’da Ortakçılar”, **VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976)**, Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Süleyman Sudi, **Defter-i Muktesid**, I, İstanbul 1307.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, **Kamusul’âlâm**, c.2, İstanbul 1888 (1306), s. 1172.
- ŞENER, Abdüllatif, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, İstanbul 1990.
- TABAKOĞLU, Ahmet, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul 1988.
- Temel Türkçe Sözlük**, II, İstanbul 1986.
- TOZDUMAN, Arzu Terzi, **Aydın Güzelhisar’ın Sosyal ve İktisadi Durumu**, İstanbul 1992.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, c.I, Ankara 1961.